

Muziek in de regio: de Leender Chorale 1943-1953

DOOR JOHN SCHOBRE

Hoe te schrijven over muziek? Over een koor, ontstaan in Leenhof, Schaesberg, dat enige tientallen jaren geleden gezongen heeft, een koor dat nog maar enkelen zich zullen herinneren – actief als zanger of meer passief als geboeid luisteraar? In 1943 begonnen als kerkelijk koor, groeiden de Leender Chorale in bekendheid en verzorgden ze concertreizen tot in België, Duitsland en Frankrijk. Maar de klanken zijn verstomd. Het licht van mijn bureaulamp valt op aantekeningen, foto's, programma's ...¹

Daar woont een zangerig volk', schrijft de *Katholieke Illustratie* van 9 december 1948. 'In het hart van de mijnstreek is spreken al zingen. Het is geen wonder dat de koorzang er op een hoog peil staat.'

Het hoge peil dat de Leender Chorale bereikten, was mede te danken aan een systematische aanpak. Er werd een grondige selectie toegepast, zoals dat bij diverse vooraanstaande koren gebeurde en nog gebeurt. Kandidaten kwamen eerst in een voorklas, waar ze gratis les kregen in muziek lezen, noten schrijven en ademtechniek. Stemvorming, notenschrift e.d.m. stonden centraal, vooral bij het begin. Na een bepaalde tijd konden ze dan in aanmerking komen voor het koor. Het gold als een voorrecht daar te mogen zingen.

De faam die het koor al vrij kort na het ontstaan genoot, valt grotendeels uit die scholing en vorming te verklaren, en daarmee samenhangend, uit het streven van de koordirecteur pater Hans Ogg smm naar meer en hoger dan het zingen in kerkelijke diensten alléén, zoals verreweg de meeste [knapen]koren deden en doen. Overigens beperkte men zich in het begin – uiteraard – wél tot optredens in kerken en gemeenschapshuizen: het eerste optreden had plaats in Terwinselen [1944]. De optredens tijdens de oorlogsjaren waren niet

zonder risico, zoals bleek op 13 oktober van dat jaar. '... een regelrechte rampdag. Juist toen het Marialof uitging en veel mensen op straat waren, vielen Duitse bommen op Leenhof. Ze waren bedoeld voor de gebouwen van de parochie en de boerderij naast de

Notenschrijven. Dit werd de jongens al bij de opleiding bijgebracht.

kerk waar de Amerikanen een veldhospitaal en de school waar zij een gevangenis hadden ingericht, maar ze troffen hun doel niet. Ze vielen midden tussen de mensen. De gevolgen waren verschrikkelijk, 25 doden en ongeveer 30 gewonden. Dit bombardement maakte ook slachtoffers onder de koorleden: Gerry Bloem en 'vier broertjes Prieckaerts, waarvan er twee lid waren van de Leender Choralen: Oscar 13 en Henri 11. Henri was de solist en voorzanger.²

Het gebeuren heeft pater Ogg heel intens aangegrepen. In de familie Prieckaerts wordt een brief van zijn hand bewaard. Ik laat de getypte brief hier integraal volgen, omdat hij de man zo raak typeert.³

'Een laatste groet ...

De bladeren van bomen en struiken vallen af. Geel. Grauw. Verwelkt. Dikke mist hangt tussen aard en wolkendek. De grond is nat van dagen regen. Achter 't kleine kerkje ligt 'n stille hof. Niemand daar, dan zij die stierven. Zij wachten op verrijzenis, 'n Groot graf is pas gedolven. Verse kransen met "vaarwel" liggen er boven op.

'n Priester staat peinzend daar. Hij bidt, want schreien mag hij niet. Priester heet toch offeraar ...

't Leven is kort. De dood vindt ons allen eens.

Vandaag zij. Morgen hij. Wanneer wij? En zijn we dan bereid?

'O Jongens, Gij waart het. We kenden ons toch goed. Zo vaak, zo intiem gingen we met mekaar om. Nu haast 'n jaar.

Daar liggen ze, Oscar en Harrie, bij hun jongere broertjes Gielke en Hubert. Leuke jongens, goed opgevoed. Vooral godsdienstig.

Ze kwamen samen in 't koor, 28 November van 't vorig jaar. Beiden werden alt en zongen Kerstnacht voor het eerst.

Toen kwam de lente en 't nieuwe Pasen. Harrie werd sopraan. Hij vroeg dat nog zo vaak.

'n Elfjarige jongen met ietwat bleek gelaat. Twee onschuldige ogen. Wat zong hij graag en mooi! 'n Sympathiek geluid. Zonder vezels. Licht en zwierig. Hij, de eerste lijster van

't koor. Voorzanger, Solist. Nog trilt een verre echo door de kerk. De priester hoort ze, als werd er weer gezongen. Dien laatsten dag was Harrie bij hem, om te oefenen "Kyrie" en

"Gloria". Ook Jezus hoorde hem toen zingen, en maakte gauw een plan. In 't grote Engelenkoor was nog 'n plaats. Die was voor hem bestemd. "Gegroet in 't onvergankelijk licht ..."

'n Stem beschaafd in forto, en dan zo lief, zelfs bij piano. Harrie was bescheiden. Heel eenvoudig. Geen pretentie. Zeer aanhankelijk,

'n Kind, en toch al ernstig. Trouw. Dankbaar. Ijverig, 'n Doorzetter, 'n Jongen van goud. Zingen zou hij voortaan elke dag. Maar wel niet hier beneên...

De Priester bidt. 'n Vogel wekt hem uit zijn droom ... "Vaarwel Harrie. Vergeet me niet hierboven. Wat jij eens worden wilde, moet ik thans zijn. Priester. Offeraar. Zonden ver-

geven. Smarten len[ig]en. Zieken troosten. Stervenden sterken. Doden begraven. Vaarwel lief vriendje ... schreien mag ik niet. Jezus kwam je halen. Voor zijn Moeder. Voor Maria ... fiat ... 't geschiede". Oscar was de oudste van de vier. Bijna dertien jaar. Ook bleek van

kleur en tener van gestalt. 'n Vrolijk temperament, maar vurig. Hij hield van sport en spel. Van jool en gijn en was in alles steeds 'n

echte jongen. Open. Rechttuit. Goed voor iedereen. Beiden zijn nu heengegaan. Zo plots.

De Priester bidt. 'n Vogel wekt hem uit zijn droom ... "Vaarwel Harrie. Vergeet me niet hierboven. Wat jij eens worden wilde, moet ik thans zijn. Priester. Offeraar. Zonden ver-

geven. Smarten len[ig]en. Zieken troosten. Stervenden sterken. Doden begraven. Vaarwel lief vriendje ... schreien mag ik niet. Jezus kwam je halen. Voor zijn Moeder. Voor Maria ... fiat ... 't geschiede". Oscar was de oudste van de vier. Bijna dertien jaar. Ook bleek van

kleur en tener van gestalt. 'n Vrolijk temperament, maar vurig. Hij hield van sport en spel. Van jool en gijn en was in alles steeds 'n

echte jongen. Open. Rechttuit. Goed voor iedereen. Beiden zijn nu heengegaan. Zo plots.

De Priester bidt. 'n Vogel wekt hem uit zijn droom ... "Vaarwel Harrie. Vergeet me niet hierboven. Wat jij eens worden wilde, moet ik thans zijn. Priester. Offeraar. Zonden ver-

geven. Smarten len[ig]en. Zieken troosten. Stervenden sterken. Doden begraven. Vaarwel lief vriendje ... schreien mag ik niet. Jezus kwam je halen. Voor zijn Moeder. Voor Maria ... fiat ... 't geschiede". Oscar was de oudste van de vier. Bijna dertien jaar. Ook bleek van

kleur en tener van gestalt. 'n Vrolijk temperament, maar vurig. Hij hield van sport en spel. Van jool en gijn en was in alles steeds 'n

echte jongen. Open. Rechttuit. Goed voor iedereen. Beiden zijn nu heengegaan. Zo plots.

Zo hard voor ons, want zij toch leden smart noch pijn.

Hun jongere broertjes namen zij nog mee, Giel en Hubert. Rust zacht... Eenmaal zien we ons toch weer. Dan komen jullie ons begroeten, in 't wit en schitt 'rend goud. Dan mogen wij delen in jullie vreugde en gezang. Dan mogen ook wij zien 't Lam Gods.

'n Zachte regen is gaan vallen, 't Wordt donker. Alles is zo stil. Alles zwijgt en rust.

Langzaam verlaat de Priester weer de hof. Scheiden valt zo zwaar. Ginder wonen nog de Ouders. Ze zijn in rouw en vragen troost en kracht. Vier van hun kinderen nam God weg.

Waarom dan vier o God, en niet een? Waarom juist daar en niet ginds? O, wie kan U doorgronden. Onze levensweg hebt Gij uitgebaand van eeuwigheid af. Tot hier zegt Gij en niet verder ...

Als 'n sirenestoot in 't schemerdonker valt de grote waarheid op den Priester neer, dat hij ook eens sterven moet, eens.. Als God zijn licht uitdraait. Dat nu de dood reeds komen kan en in één ogenblik zijn idealen tot schervenbelt vervormen kan.

O wrede dood! Dood is zo snel. Zo plots. Zo bruusk. Zo onvermurwbaar zeker ... en steeds nog kwam de dood te vroeg!

Is hij ver nog of staat hij naast mij? Mijn God, ik weet 't niet ... en 't is die strakke onzekerheid die zwaar hem vaak te torsen valt. De kleine poort van de stillen hof wordt weer gesloten ... "O Heer, wees dan mij armen zondaar genadig".

*Leenhof-Schaesberg, Feest van Christus Koning, 1944 29 October w. g. Pater Hans Ogg Montfortaan.*⁴

'Maar het leven gaat verder', luidt dan de klassieke opmerking na zo'n dramatische gebeurtenis. Richten we onze aandacht dan nu op ledenwerving, opleiding en de verdere lotgevallen van het koor, waarin drie fasen kunnen worden onderscheiden: het al gauw zo dramatische begin, de toenemende successen op al dan niet buitenlandse concerten, en het abrupte einde.

Aanvankelijk kwamen de jongens voornamelijk uit de eigen omgeving. 'Om het koor op een behoorlijk peil te brengen, moest ik verder zoeken dan Leenhof', vertelt pater Hans Ogg, de koordirecteur, in een interview.⁵

'... De muzikaliteit opvoeren'.

‘De Leender Choralen’, vervolgt hij, ‘zijn op het ogenblik samengesteld uit zangertjes van de gehele mijnstreek. Iedere jongen is welkom. Hij mag met de fiets of met de bus komen. De kosten worden vergoed. Hij moet natuurlijk niet lelijk kijken als hij bij de selectie afvalt. Het is wel gebeurd dat ik van de vijftig aangemelde zangertjes er slechts één handhaafde. Op het ogenblik beschik ik over dertig jongens en het zal van de aanmeldingen afhangen of dit aantal hoger zal komen te liggen.’⁶

Hem werd ook gevraagd hoe lang de jongens de controle over hun stem houden. Pater Ogg hierover: ‘De leeftijd waarop de jongens gaan zingen, begint meestal bij acht jaar. Het breken van de stem ligt tussen de 13 en 14 jaar. Dat breken is voor de directeur dikwijls deprimerend. De kwaliteit van de stem is namelijk juist vóór deze fatale datum bijzonder hoog. Het is ongelofelijk wat een jongen dan met zijn stem kan doen. Bovendien heeft hij een veel groter volume en is zijn geluid prachtig vol. Na het breken van de stem is zo’n jongen voor het koor verloren. Hij neemt dan wel de muzikale kennis voor zijn leven mee, maar dat is dan ook alles.’

Gevraagd naar verdere plannen, zegt pater Ogg: ‘Ik zal de muzikaliteit zo hoog mogelijk opvoeren. Maar dat kost veel geld. Een internaat voor mijn zangertjes zou me het liefst zijn. Wanneer ge weet dat Les petits chanteurs een internaat hebben evenals de Wiener Sängerknaben, dan komt de prestatie van de Leender Choralen in een nog scherper licht te staan.’ En even verder: ‘Ons land,’ besloot pater Ogg, ‘is jammer genoeg niet rijp voor een dergelijk instituut. Geld is ook bij de zang een belangrijk ding, waarvan het publiek in het algemeen geen flauw vermoeden heeft. Het staat te dikwijls een hogere muzikale greep in de weg.’

Concertreizen

Opmerkelijk mag het genoemd worden dat men diverse – ook buitenlandse – concertreizen kon maken in een tijd waarin vakantie

nog nauwelijks bestond. Men bedenke tevens dat er van sponsoring zo goed als geen sprake was, tenminste niet in de begintijd. ‘Moeders met gouden handen’ maakten de pakjes van oude broeken, ondergoed en zelfs parachutestof. Pas toen er een wat betere tijd aanbrak, kregen de zangertjes nieuwe uniformen.

De organisatie van zo’n reis had men grotendeels in eigen hand. Uit een brief aan de ouders, d.d. 18-8-1948, betreffende een concertreis naar België:

‘Benodigdheden: 2 lakens, 1 kussensloop, zo mogelijk pyama, kam, handspiegeltje, zeep, 2 handdoeken, [geen van de beste soort a.u.b.], 4 zakdoeken, 2 blouses of sporthemden, 2 paar kousen, de witte koorkousen, zwembroek, voetbalschoenen en voetbalbroek [voor degenen die zwemmen of voetballen willen], overjas of regenjas, korte broek, potlood.

Niemand mag geld meenemen, ook geen Nederlands. De leiding draagt zorg voor alles. Er gaan 3 dames en 3 heren mee. Moet Uw jongen soms nog naar de kapper? Onze gastheer heeft voor iedere jongen slechts 1 deken ter beschikking. Zouden we warme dagen krijgen, dan kunnen ze daarmee volstaan. Zo niet, dan moet ieder ook nog 1 deken meenemen. Aan U, geachte ouders, laten wij deze beslissing over. U kent de al of niet gehardheid Uwer kinderen in deze beter dan ondergetekende. De jongens moeten voor hun vertrek goed eten en moeten een stel flinke boterhammen meenemen, omdat we eerst om 6.30 uur n.m. aankomen. [...]

Pater H. Ogg, S.M.M.’

Overnacht werd in kasteel Hertogenburg te Wespelaar. Het wordt beschreven als volgt: ‘Het groot kasteel, omgeven met een ringwal als een middeleeuwse burcht [het dateert evenwel pas uit de vorige eeuw], de trots van ‘Hertogenburg’ heeft slaapzalen en -kamers genoeg om 200 personen te herbergen. Het kasteel, dat, van de buitenzijde gezien, een parel van architectuur is, bezit een enig mooi en rijk versierd interieur.’⁷

Opgetreden werd in het Leuvense stadspark op '25 Oogst' ⁸

Een reactie: 'Zelden beluisterden wij een kinderkoor met zulke keurig verzorgde uitspraak, uitstekende stemtechniek, absolute zuiverheid.' ⁹

Er werden de daarop volgende jaren nog meer concertreizen ondernomen: er stonden reizen naar Frankrijk en Duitsland op het programma. Bij het eerste lustrum [1948] had

het koor 85 concerten in binnen- en buitenland achter de rug.

Vijf jaar Leender Choralen

Ter gelegenheid van dit eerste lustrum werd op dinsdag 25 januari 1949 een Vocaal Concert gegeven in de Stadsschouwburg te Heerlen. Het programma vermeldde werken van Orlando di Lasso (*Quem vidistis*), J. Handl. Gallus (*Puer Concinite*) en G. Aichinger (*Assumpta est Maria*), alle klassiek-polyfone composities. Verder gregoriaans: *Rosa Vernans* – antifoon; *Media vita* – antifoon, en kerstliederen, m.n. *Hoe leit dit kindeken* en *Chanson joyeuse de Noël*. Slotnummer eerste gedeelte: *Laudate Dominum*, W.A. Mozart. Profane liederen vulden het gedeelte na de pauze: 'k heb mijn wagen volgeladen, Zeg kwezelken wilde gij dansen?, Hij die geen liedje zingen kan [Hullebroeck], gevolgd door Duitse volksliederen: *Das stille Tal*, *Unterländers Heimweh* – Ludwig Erk [1807-1883], *Wanderschaft* van Karl Zöllner [1800-1860] en 'Italiaanse kunstzangen' [Page-aria *Voi che sapete* uit Mozarts *Figaro* en *La Carita* van G. Rossini]. Besloten werd met *Rosen uit het zuiden*, Joh. Strauss.

Van de overige recensies is er een die wat meer aandacht verdient. Onder de kop 'Lustrumconcert Leender Choralen' benadrukt de recensent [hij ondertekent met J.St.] het belang van volmaakte discipline.

'Aan de stemvorming en uitspraak is zeer grote aandacht besteed, zodat technisch praktisch aan alle eisen is voldaan om het koor prachtig te doen zingen.' ¹⁰ Dit kwam het best tot uiting in het 'serene Gregoriaans. Men kan over de opvatting daarvan van mening verschillen, maar wat wij vooral hierin waardeerden was de eenvoud en het vermijden van alle uiterlijk effectbejag. Het is namelijk zeer verleidelijk om, als men een instrument technisch volmaakt beheerst, met kunstgreepjes en acrobatiek de bewondering van een groot deel van het publiek te veroveren. Voor deze verleiding is ook pater Ogg hier en daar

Programma van het concert te Leuven:

Klassieke polyphonie:

1. Exsultate Deo	G.P. da Palestrina
2. Quam vidistis	Orl. Di Lasso
3. Assumpta est Maria	G. Aichinger

Nederlandse en Vlaamse Lieder:

1. De Vrolijke Jongen	Kallenbach
2. De Zilvervloot	Viotta
3. 'k Heb m'n wagen volgeladen	
4. Het Kwezelken	
5. En daar zat enen Uil	
6. Wiegeliëd	Cath. Van Rennes
7. Tineke van Heule	Emiel Hullebroeck
8. Hij die geen liedje zingen kan	Emiel Hullebroeck

Pauze

Franse Lieder

1. Ma Normandie	
2. Notre Dame des Flots	Feautrier

Oostenrijkse Lieder

1. Am Brunnen vor dem Tore	Fr. Schubert
2. Heidenröslein	Werner
3. Wiegenlied	W.A. Mozart

Italiaanse Lieder

1. La Fede	G. Rossini
2. La Speranza	G. Rossini
3. La Carita	G. Rossini

Einde

Kinderstemmen in de H. Nacht.

bezweken. Dit is niet zo ernstig wanneer het gebeurt in de profane verdragen.' Opmerkelijk is zijn mening over [het optreden van] de jongenssolist. 'Wel hebben wij bezwaar tegen het kweken van wonderkinderen.'

Opmerkelijk – wellicht vooral opmerkelijk voor moderne oren – is de nadruk die enkele recensenten leggen op het gregoriaans 'waar men met sentiment voorzichtig moet wezen ... In de "Leender Choralen" ontvangen de jongens veel, veel schoons voor hun leven, maar een zuivere stijl is dan ook een eerste vereiste voor hen.'¹¹

Een ander artikel – onder de kop 'De muzikale vorming van het kind' stelt de vraag of 'het voor de muzikale vorming van een kind van werkelijk belang is dat het meezingt in een kerkelijk zangkoor. Het antwoord hierop luidt, Ja! Onder voorwaarde dat het een goed koor is, waarvan de directeur de capaciteit heeft om kinderstemmen te vormen.' En: 'Als U de vraag stelt wat hij [pater Ogg] als doel had toen hij zijn koortje oprichtte, dan zal hij U als antwoord geven dat hij zijn jongens een geschenk voor het leven wilde meegeven. Dus niet voor een aantal jaren, maar

voor het hele leven. Zo diep wortelt de zang in de kinderziel.' De auteur legt een verbinding met het muziekonderwijs op de scholen en pleit voor muziekonderwijs volgens de methode-Gehrels.¹²

Ten slotte enkele opmerkingen uit een rensie, geplaatst in Groot-Limburg: 'Het valt volkomen in de lijn van de nieuwere tijden dat dergelijke zangscholen ook buiten de kerk optreden en daarom was het met een gevoel van vreugde dat wij Dinsdagavond de Leender Choralen in de Stadsschouwburg van Heerlen zagen en hoorden optreden.'¹³ Deze uitvoering immers verbond ons allen die er bij aanwezig waren – en het waren er vele honderden – met de oudste glorierijke tijden van onze streken, tijden die op cultureel gebied levend zijn gebleven en zich niet gestoord hebben, gelukkig, aan politieke grensbeperkingen of aan achteruitstellingen binnen het eigen staatsverband.'¹⁴

En: 'Wij zouden eigenlijk wel eens willen weten wat pater Ogg niet aandurft, nadat wij hem de antifoon "Media Vita" hoorden uitvoeren. Laat ons vaststellen dat de gemoedsbewogenheid die dit gezang natuurnoodwendig inhoudt, in een knapenkoor niet volledig tot volle gelding kán komen, toch blijft het feit vaststaan dat deze jongens hier en in het volgende nummer metterdaad lieten hóren wat het kenmerk geworden is van de muziek die onder invloed van de verbreiding van het christendom is gekomen, namelijk: een functie die niet diende om de menselijke bewogenheid en hartstocht aan te wakkeren – zoals de muziek in haar oerstaat is – doch om deze juist te temperen.'

En dan komt er een wat chauvinistische opmerking: 'Wij mogen zeker niet verzuimen te vermelden dat ook hier weer de bijzondere begenadiging van de Limburger blijkt om teksten in vreemde talen goed te zingen.' Een ons vreemd geworden opmerking valt ook te constateren in de laatste alinea op twee na. Immers, waarom is 'het bestaan van dergelijke koren een belangrijk bezit [...] voor ons gewest'? Welnu: 'Daarmede wordt een cultu-

reel fundament gelegd dat men geneigd is te onderschatten, maar dat toch de enige werkelijke weerstand tegen vreemde invloeden en vreemd bederf is.' Ook werden in dat jaar enige concerten gegeven in 'wederopbouwkampen', resp. te Lutterade op 14 maart, te Brunssum op 11 april en te Roermond op 12 april. Het programma, wederom onderverdeeld in geestelijke liederen, volksliederen en 'kunstliederen', bevat werken van Jac. Handl [*Ecce quo modo moritur*], J.S. Bach [*O Haupt voll Blut und Wunden*], Giovanni Pergolesi

[*Stabat Mater*], W.A. Mozart [*Laudate Dominum*]. Verder werden bij de volksliederen o.a. *Das stille Tal* gezongen en *Unterländers Heimweh*. De kunstliederen omvatten drie composities van Rossini: *La Fede*, *La Speransa* en *La Carita*. Afgesloten werd met *Rosen uit het Zuiden* van Joh. Strauss.

Allengs worden de gegevens schaarser. Voor wat de twee concertreizen naar Frankrijk betreft, waar de eerste prijs behaald werd van een internationaal concours voor [knapen]koren, in 1950 gehouden te Lille [Rijssel], moeten we

Zangscholing.

hoofdzakelijk afgaan op een uitgebreid reisverslag van een der begeleiders.¹⁵ Uitgebreid inderdaad. Over de heenreis, over het verblijf in de diverse steden waar ze concerteerden, over hun onthaal, over waar ze aten, en wát – je krijgt het allemaal voorgeschoteld.

Het betreft het *Grand festival de la radio-diffusion de Paris*. '266 koren uit verschillende landen dongen hier naar de "Grand Prix". De "Leender Choralen" oogstten het opzienbarende succes de eerste prijs van de jongenskoren te behalen, waarvoor ze moesten concurreren met 13 andere. Met de vijf eerste prijswinnaars van de andere genres mochten zij daarna aan de erewedstrijd om de "grand prix" deelnemen. Deze werd veroverd door een Spaans kamerkoor. Het is vanzelfsprekend een grote voldoening voor de jongens, en niet minder voor de onvermoeibare dirigent, dat zij het tot de eidstrijd hebben gebracht, zodat ze tot de zes beste koren van deze 266 gerekend werden.¹⁶ Ze behaalden in de erewedstrijd de derde plaats.

Over het optreden – in het Conservatorium te Lille – laten wij de reisverslaggever aan het woord:

'De zaal was zo goed als gevuld. Reeds voor de uitvoering dwongen zij door hun keurig en correct optreden en hun frisse uniformen de bewondering af van de aanwezigen, in tegenstelling met anderen, waar hier en daar nog wel iets te wensen overbleef.

In spanning wachtten de aanwezigen op het sein van beginnen. Nadat de jury zich wederom geïnstalleerd had en de omroeper het optreden der "Leender Choralen, Schaesberg, Heerlen" had aangekondigd, werd het sein om te beginnen gegeven.

Onder doodse stilte werden de verplichte nummers uitgevoerd. Had de jury op het linker balkon, nog juist vanaf mijn plaats zichtbaar, met belangstelling naar de uitvoering van de verplichte nummers geluisterd, bij de uitvoering van de vrije nummers was het heel duidelijk te zien dat zij werkelijk verrast was over het kunnen van het koor van Pater Ogg.

Het behoeft natuurlijk geen verdere vermelding dat wij, die bij het concert aanwezig waren, in een enorme spanning gezeten hebben, en een hoorbare ontspanning volgde na afloop van hun optreden. Aan het applaus was duidelijk te merken dat het bij het publiek zeer in de smaak gevallen was. [...]

In een keurige eetzaal, waar voor beide koren gedekt was, werden eerst o.l.v. Pater Ogg door beide koren samen de verplichte concoursnummers gezongen. Hierna zongen de Choraaltjes alleen o.l.v. Pater Ogg, welke van Franse zijde een buitengewoon applaus mochten oogsten en o.l.v. l'Abbé Vuaillet zongen op hun beurt "Les petits chanteurs de Lyon", welke een flinke ovatie van Nederlandse zijde in ontvangst hadden te nemen.'

[Men wachtte op de uitslag]

'Toen tegen half zeven nog geen bericht binnenvallen was, begonnen enkelen de hoop op te geven. Pater Ogg was weg en bleef weg.

Plotseling kwamen enkele zusters met een hoogrode kleur van opwinding de binnenplaats op. Als bij toverslag verstomde ieder gesprek en een hoge stem verkondigde: "Vous avez le premier prix!" Maar ja, wie?

Eindelijk klonk het verlossende woord: "Les Leender Chorales".

Een ogenblik stilte ... En toen waren het de Franse zangertjes welke in hun jeugdige spontaniteit de met verbazing geslagen Nederlandertjes weer tot bezinning brachten. Het tafereel is zeker wel enig in de geschiedenis van dit eerbiedwaardig gebouw.¹⁷ In hun jeugdige spontaniteit vergaten de Franse knapen zelfs dat zij niet de eerste prijs hadden behaald en vlogen onze jongens om de hals. Dit was prachtig en onvergetelijk. Onze jongens die op een dergelijke sportiviteit en zo'n enthousiasme van Franse zijde niet gerekend hadden, raakten daarvan even onder de indruk. Jongens, de Fransen hebben jullie hier iets geleerd. Vergeet dit nooit meer! Zo moet het zijn!'

Verder hier geen recensies, geen meningen van 'derden', niets. Datzelfde geldt voor het

Plaatopname.

daaropvolgende jaar. Weer een soort reisverslag met vergelijkbare notities. Op het programma staat een concert in de Nederlandse ambassade:

‘Om kwart voor zes openden zich de grote vleugeldeuren recht voor ons. Aan de ingang van de deur trad Zijne Excellentie Baron van Boetzelaer van Oosterhout en echtgenote het koor tegemoet. Na een hartelijke kennismaking met Pater Ogg volgde een kennismaking met de diverse genodigden. O.a. de gevolmachtigde Minister M. Vigeveno; Jhr. Mr. Van Rijckevorsel, eerste ambassadesecretaris; Baron Sirtema van Grovestin, kolonel der infanterie; de Roos, Attaché voor Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en de Vice-Consul A. Tiebackx.

Tijdens de kennismaking onderhield de Ambassadeur zich met de jongens. Vervolgens nam het koor plaats achter de vleugel. Fier klonk achtereenvolgens het Nederlandse en

het Franse volkslied, dat door allen staande werd aangehoord. Na enkele nummer-tjes klassieke polyphonie, welke bijzonder bij de Ambassadeur in de smaak vielen, volgde een vrij uitvoerig programma van het lichtere genre. Een dankbaar applaus bewees hoezeer het gebodene bij alle aanwezigen in de smaak viel. Het Ständchen van Schubert en Geschichten aus dem Wienerwald hadden zelfs een ovationeel applaus in ontvangst te nemen. Met het Leender Choralen-lied werd dit concert besloten.’

Gevolgd door een plaatopname bij de Grammofoonfabriek van Pathé Marconi:

‘Al spoedig bleek dat deze heren niet gauw tevreden waren. Het was een plaats, rangschikken, verplaatsen en opnieuw zingen wat de klok sloeg.

Telkens opnieuw klonk het tartende belletje uit de registratiekamer en draaide een koddig

muzikantje, dat steeds maar weer de lachlust opwekte van Juffrouw Jongen, de zaal binnen. Ondanks het late uur hielden de jongens er de moed in. Tegen 11 uur werd er een einde aan gemaakt. Het resultaat was de opname van “Ecce enim evangelizo vobis” en “Hodie Christus natus est”.

De reis gaat verder naar Grenoble, waar de jongens bij pleegouders worden ondergebracht. Op een maandagmorgen gaat het gezelschap op weg naar de studio van Radio Grenoble aan de Place St. Louis:

‘Weldra stonden de Leender Chorale opgesteld voor de micro van Radio Grenoble. Na een korte repetitie nam de Franse omroeper het woord, waarbij hij het Nederlands knapenkoor bij zijn luisteraars introduceerde. Tussen de omroeper en de organisator, prof. Guichard, ontspon zich een vraaggesprek. [...]

Na deze ouverture werden de Franse en Nederlandse volksliederen ten gehore gebracht. De korte muzikale groet aan zuid-Frankrijk werd besloten met “O Pepita”. Daar de uitzending daarna gewoon doorging, moest in een snel tempo en in een grote stilte de zaal worden ontruimd. [...]

Na een bezoek aan resp. het militaire en het burgerziekenhuis was de avond vrij.

‘Voor de eerste keer sinds ons verblijf in Frankrijk kreeg ik deze avond de nieuwsberichten van Hilversum door. Alhoewel zeer slecht verstaanbaar, vernam ik dat het in Nederland zeer slecht weer was en dat de kolnprijzen m.i.v. Maandag verhoogd waren. Onze genoeglijke avond lieten we ons echter verder niet verstoren door de politiek.’

De volgende dag uitvoering in zaal St. Bruno:

‘Met een enthousiast applaus werd pater Ogg met zijn Nederlandse zangertjes door alle aanwezigen ontvangen. Staande werden de twee volksliederen aangehoord. Op een vlotte en boeiende manier werd het vrij uit-

voerige programma afgewerkt. Reeds bij de uitvoering van de polyphonische nummers bleek dat we hier in Grenoble te doen hadden met een zeer dankbaar en geestdriftig publiek. Het enthousiasme der Fransen bereikte het hoogtepunt bij de uitvoering van de drie Franse volksliederen, waarvan “Au claire de la Lune” een ongekende geestdrift bij de Fransen ontketende, zodat dit moest gebisseerd worden.’ [...]

Ook het tweede gedeelte van het programma werd in een vlot tempo afgewerkt. Bij “Geschichten aus dem Wienerwald” hingen de toehoorders als het ware aan de lippen van de zangertjes. Een langdurig applaus beloonde deze prachtige en correcte vertolking.

Het spreekt vanzelf dat het koor niet met één toegift het podium kon verlaten. Een tweede en derde toegift werd als het ware uit de grond getrappeld.’

Het koor bezocht de volgende dag ‘Chateau Vizille’. Uit de beschrijving van de bezichtiging lichten we het volgende pareltje:

‘Via de bibliotheek, waar vooral het kippen-gaas voor de boekenrekken grote belangstelling genoot, kwamen we in een slaapkamer waar indertijd Paus Pius de VIe de nacht heeft doorgebracht, toen hij op weg was naar de kroning van Napoleon.’

In het amfitheater van de universiteit werd een ‘concert-spirituel’ aangeboden ‘uit dank voor alle goede zorgen tijdens ons verblijf in Grenoble.’ Via St. Chamond, waar eveneens een succesvol concert gegeven werd, arriveert het gezelschap in St. Etienne. Kennelijk verliep niet elk concert even vlekkeloos:

‘Het einde der pauze, welke dank zij de aanwezigheid van een wijnminnende toneelknecht zeer vrolijk was verlopen, werd op traditionele wijze “uitgeklopt”, waarbij de beide dames telkens de schrik om het hart sloeg. De toneelknecht, onder de indruk van het verschrikte gezicht van Juffr. Jongen, trachtte de zaak goed te maken met een glaasje wijn. Toen dit niet lukte, probeerde hij het met

Levensloop pater Ogg:

Persoonlijk

geboren: 23 februari 1915 in Bonn, Duitsland
ingetreden: 1935 in Meerssen
1e geloften: 8 september 1936
eeuwige geloften: 8 september 1941
priesterwijding: 12 september 1943
gewijd door: mgr. W. Mutsaerts, bisschop
van 's-Hertogenbosch

Opleiding:

kleinseminarie in Schimmert: 1931-1935
grootseminarie in Oirschot: 1936-1943

In dienst van de congregatie

1943-1952 Leenhof, Nederland, kapelaan
1952-1953 Rheydt, Duitsland, rector
in een ziekenhuis
1953-1962 Bonn, Duitsland, kapelaan
gelaïciseerd: 1962²⁰

melk. Hoe meer het concert vorderde, des te uitbundiger werd de stemming van de toneelknecht en ... de brandweerlieden, tot grote ergernis van de andere aanwezigen.'

Uiteindelijk arriveert het gezelschap in Lyon en St. Martin, de toenmalige standplaats van Abbé Vuailat. Hier werd een middagconcert gegeven:

'De kerk van St. Martin bleek te klein om alle belangstellenden te kunnen omvatten. Het was een genot te zien hoe de eenvoudige parochianen van Abbé Vuailat en de andere belangstellenden met intense belangstelling het concert volgden. Dit was het laatste concert van deze reis. Voor het laatst gaven de jongens zich voor de volle 100%. Ook dit concert slaagde ten volle en liet bij de dankbare toehoorders een mooie, blijvende indruk achter.'

Het reisverslag, gedateerd: Kerkrade, April 1951, eindigt aldus:

'De concertreis was ten einde. Heerlijke en succesvolle dagen hebben jullie, jongens, weer beleefd.

Parijs, bergen, zon en sneeuw, dit alles ligt nu als een mengelmoes in je hoofd. Dit alles, wat wij samen tijdens onze reis hebben beleefd, bewaar dit als een dierbare herinnering aan je Choralentijd.

Bewaar echter ook in je herinnering hem die dit alles heeft laten genieten, jullie vriend en directeur Pater Ogg.

Het is slechts zijn opoffering die dat alles klaarspeelt.

Beste jongens, toon nu je dankbaarheid voor dit alles jegens Pater Ogg, door een stipte volgzzaamheid en een trouw repetitiebezoek. Tor slot, jongens, bewaar steeds in het koor de geest van vriendschap, want dan is voor ieder de Leender Choralentijd een mooie tijd.'

Epiloog

En dan zwijgen de archieven vrijwel geheel, d.w.z. de persoonlijke archieven, merendeels plakboeken van oud-Choralen. Eénmaal nog – 1952 – een jaar met wat vermeldingen van concerten resp. misuitvoeringen en wat recensies, en dan in het jaar daarop nauwelijks nog notities. Wat foto's, wat persoonlijke herinneringen, 'and the rest is silence'^{18, 19} Verdere navorsingen gaven nevenstaand overzicht van de levensloop van de koördirecteur.

Over het aftreden van pater Hans Ogg verneemen wij nog het volgende: 'Anders ging het in Leenhof met pater Hans Ogg, die in 1915 in Bonn was geboren. In 1943, het jaar van zijn priesterwijding, kwam hij als kapelaan naar Leenhof. Gedreven musicus als hij was, richtte hij er een jongenskoor op, de Leender Choralen. Nog datzelfde jaar zong het koor met kerstmis tijdens de Nachtmis, en het succes was groot. Dat was ook na de oorlog het geval. Er kwamen concertreizen in Frankrijk, er werden prijzen gewonnen in o.a. Lille, er kwam een plaat uit etc. Aan dit alles kwam een abrupt einde in 1952, toen Hans Ogg van-

wege geruchten rondom zijn persoon ‘op doktersadvies’ Leenhof moest verlaten. Hij werd in Bonn eerst rector in een ziekenhuis en daarna kapelaan. Hij trad in 1962 uit.²¹

Een abrupt einde inderdaad. Na zijn vertrek hebben enkele opvolgers nog getracht, het koor van de ondergang te redden, zoals o.a. blijkt uit het volgende citaat: ‘Aus einer Fülle von Konzerten des MGV “Frohsinn” sei besonders das mit dem holländischen Knabenchor “de Leender-Chorale” erwähnt. Im Sommer 1951 erfreuten die kleinen Gäste aus den Niederlanden ihre Zuhörer bei Saalveranstaltungen, sowie bei Freiluftkonzerten. Im Jahre 1951 stand ein Dirigentenwechsel an. Aus mehreren Bewerber wählten sich die

Sänger Heinz Bönn als neuen musikalischen Leiter. Dieser legte jedoch nach einigen Monaten seinen Posten nieder.’²² Het was vergeefs. Ze kwamen niet meer, de zangertjes. Het koor bloedde dood.

‘Geruchten rondom zijn persoon’; ‘op doktersadvies’. Meer informatie hebben wij tot nu toe nog niet kunnen achterhalen. Geen erg bevredigende situatie. Verdere gegevens ontbreken. Het is als een landweg waarvan de lijnen zich verliezen in de mist. Ik kan alleen beloven, te blijven zoeken, in de hoop verdere aanwijzingen te vinden, in welk geval ik die gegevens – bij gebleken geschiktheid – in een vervolgartikel zal publiceren.

Noten

1. Er zijn weinig of geen grammofoonplaten/bandjes/cd's/dvd's van het koor in omloop. Hier en daar zijn nog opnamen in particulier bezit, opgenomen van de toentertijd gebruikelijke glasplaten. Gezuiverd van ruis etc., geven ze nog een goede indruk van de scholing en de kwaliteit der stemmen.
2. Elders gespeld als *Harrie Prieckaerts*.
3. Citaten uit: J.H.M. VAN LOO smm, *Leenhof, Kleine geschiedenis van de montfortaanse aanwezigheid in Leenhof-Schaesberg*, Voerendaal, mei 2000.
4. J.H.M. VAN LOO smm, a.w.
5. *Gazet van Limburg*, 9 juni 1950.
6. Dat recruitering uit de hele Mijnstreek wel eens tot onenigheid leidde bij pastoors en onderwijzers, zal geen verwondering wekken. In een wat later stadium kwamen jongens zichzelf aanmelden, onder begeleiding van hun ouders.
7. 't *Vrije Volksblad*, woensdag 18 augustus 1948. Het artikel besluit: ‘Hertogenburg’ kreeg reeds een paar maal subsidie, doch het werd nog steeds niet ingeschreven op de lijst van de instellingen die recht hebben op een jaarlijkse toelage. Ons dunkt dat het tijd wordt dat zulks gebeurt. ‘Hertogenburg’ deed zijn best. [...]’
8. Zoals gesteld in een brief van de koördirecteur d.d. 12 augustus 1948.
9. *Het Volk* van 28 aug. 1948.
10. *Limburgsch Dagblad* 26 januari 1949.
11. *Limburgsch Dagblad*, 26 januari 1949. De auteur doelt hier o.a. op ‘*de walsachtige deining in Rosa Vernans*’.
12. *De Zuid-Limburger*, 28 januari 1949.
13. Groot-Limburg, 30 januari 1949.
14. De auteur had, daaraan voorafgaand, in het kort een overzicht gegeven van ‘koorknappen-klas-sen’, ontstaan in de middeleeuwen. De eerste school is gesticht te Luik, 13 maart 1290, blijkens de charta van de kathedraal van St.-Lambertus aldaar.
15. Deze concertreizen hadden plaats in 1950 en 1951.
16. *Limburgs Dagblad*, 7-3-1984.
17. Het internaat van *Les Filles de la Sagesse*, Rue Royale 131.
18. Shakespeare, *Hamlet*.
19. Na 31 jaar heeft er een reünie plaatsgevonden, op initiatief van Jo Käfer, die bij de Choralen de eerste stappen zette van zijn muzikale loopbaan [*Limburgs Dagblad* 30-5-1950].
20. Bron: provinciaal secretariaat montfortanen.
21. Ibid. Overgenomen uit het boek *Montfortanen in de Lage Landen*, binnenkort te verschijnen.
22. Bron: Niederrheinchor e.V.
zie: <http://www.niederrheinchor.de>.

Romeinen in Kerkrade: Villa Holzkuil

DOOR DIANE HABETS

Reeds eerder werd in dit tijdschrift een artikel gepubliceerd over de Romeinse villa Holzkuil te Kerkrade [2002, aflevering 4]. Inmiddels zijn de resultaten van de opgraving verwerkt in een lijvig wetenschappelijk rapport en een publiksboek. Dit artikel vormt een aanvulling op het reeds verschenen artikel.

Voorgeschiedenis

In 2002 werden in plangebied de Holzkuil de resten van een Romeinse villa ontdekt. Het gebied Holzkuil ligt tussen de Vink en Eygelshoven in, in het oosten van de gemeente Kerkrade.

Het gebied ligt op een löss-rug en kent een hellend verloop aan de oostkant richting het Wormdal. In het plangebied lag de hoeve Holzkuil, waarvan in 1986 de laatste gebouwen gesloopt zijn. De grond was hoofdzakelijk in gebruik als weiland en boomgaard.

De gemeente Kerkrade ontwikkelde plannen om het gebied als woonwijk in te richten. Vanwege deze ontwikkelingen diende o.a. een archeologisch vooronderzoek plaats te vinden. Hieruit kwam de melding van een oude vondst naar voren die in het gebied gedaan was. Het betrof Romeins bouwpuin [dakpannen, mortel] in de omgeving van de hoeve Holzkuil.

Deze melding vormt de aanleiding voor enkele vervolgonderzoeken en leidt uiteindelijk tot de opgraving van een groot deel van het plangebied.

De opgraving

Uit de vervolgonderzoeken bleek dat in het gebied de goed geconserveerde resten van een Romeinse villa aanwezig waren. Ondanks

het feit dat de resten slechts 30 cm onder het maaiveld lagen, waren ze in goede staat. Dat is vooral te danken aan het feit dat dit gebied niet door ploegen en landbouwmachines bewerkt is.

In januari 2002 gaat de opgraving van start. Onder leiding van Gerard Tichelman van ADC ArcheoProjecten wordt tot oktober 2002 in totaal 5,3 hectare vlakdekkend opgegraven. Een ongekennde prestatie en een unieke kans voor de archeologen om een Romeins villa-terrein compleet te onderzoeken.

De opgraving trekt nationale en internationale belangstelling. De schooljeugd uit Kerkrade krijgt een speciaal lespakket aangeboden rondom de Romeinen. Dat wordt afgesloten met een rondleiding op de opgraving. Niet alleen de schooljeugd maar ook andere belangstellenden worden in groten getale rondgeleid. De opgraving leeft onder de bevolking.

De resultaten

Na de opgraving zijn alle vondsten, foto's, tekeningen etc. bestudeerd en samengebracht in een wetenschappelijk rapport dat de ontwikkeling van de villa beschrijft. In november 2005 werden het wetenschappelijk rapport en het publiksboek gepresenteerd. Gedeputeerde van Cultuur mevr. Odile Wolfs mocht het eerste exemplaar in ontvangst nemen. Het publiksboek bevat een dvd waarop het villa-

Villaterrein in vogelvlucht.

Reconstructie K. Peterse Pansa bv Computerstill Jonker en Wu.

complex in 3d gereconstrueerd is. Enkele onderwerpen uit de opgravingsresultaten worden hieronder beschreven:

Het hoofdgebouw

Een Romeinse villa is een landbouwbedrijf, dat niet alleen bestaat uit een stenen hoofdgebouw maar ook uit de bijgebouwen uit hout of steen en de bijbehorende landerijen. Deze nederzettingvorm ontstaat in Nederland in de midden-Romeinse Tijd [vanaf 70 na Christus] en onderscheidt zich van de dan bestaande nederzettingvormen.

Het uiterlijk van een villa is kenmerkend: De indeling van het terrein is geordend volgens een bepaald patroon. Er is een bedrijfsdeel, het *pars rustica*, en een woondeel, het *pars urbana*. De gebouwen op de Holzkuil zijn gebouwd in een bepaald patroon. Het hoofdgebouw is uit steen opgebouwd en beschikt over dakpannen. De plattegrond en in-

deling verschillen van de tot dan de toe bekende boerderijen.

De gebouwen van de villa Holzkuil zijn in een U-vorm gerangschikt en omsluiten een gebied van 2,8 hec. De façade of gevel wordt gevormd door het hoofdgebouw en enkele stenen en houten bijgebouwen die over een lengte van 230 meter gebouwd zijn. De hoeken van deze façade worden gevormd door stenen gebouwen.

Het hoofdgebouw van de villa is geplaatst in het midden van de façade en heeft uiteindelijk een afmeting van 52 bij 22 meter. Het ligt halverwege de helling en kijkt uit op het dal. In dit gebouw woonde de eigenaar of baas van de villa met zijn familie.

Het gebouw kent vier verschillende bouwfasen en is na de houtbouwfase [de eerste fase] uit steen opgebouwd. De villa Krichelberg uit Kerkrade kent ook een houtbouwfase.

Van het hoofdgebouw van de Holzkuil is zowel de fundering als een deel van de stenen

muren intact gebleven. De fundering van de muren is gevuld met grind uit de ondergelegen Maasterrassen. De muren zijn opgebouwd uit lokaal verkregen steen, nl. Nievelsteiner zandsteen. De steengroeve ligt hemelsbreed op een afstand van 1,5 km.

Het is nog onduidelijk hoe hoog de muren zijn geweest. De muren van een villa waren zeer waarschijnlijk niet geheel van steen. Er was sprake van een soort vakwerkbouw. Het dak van het hoofdgebouw was bedekt met dakpannen, die in grote aantallen zijn gevonden. In het hoofdgebouw zijn ook ramen geweest met vensterglas en waarschijnlijk traliewerk. Een deel van het traliewerk is teruggevonden in het hoofdgebouw.

In het hoofdgebouw werd de Romeinse maatvoering pes monetalis [0,296 m] gebruikt. Enkele bijgebouwen zijn met de maatvoering pes Drusianis gebouwd [0,333 m].

Een gave ruimte in het hoofdgebouw is de

kelder. De kelder heeft een afmeting van ongeveer 4 bij 4 meter en is goed geconserveerd. De kelder is in 2e steenbouwfase aangelegd en werd van binnenuit uitgegraven. Bij de aanleg van de kelder zijn verschillende steensoorten gebruikt. Er is een laag baksteen aangebracht, waarschijnlijk om de muur overal op gelijk niveau te krijgen. Daarnaast werd er Nievelsteiner- en kolenzandsteen gebruikt.

In de kelder heeft een hevige brand gewoed. Dit kan worden afgeleid uit de verglaasde leembrokken. Zo werd de trap een beetje zichtbaar op de muur. De muren van de kelder zijn tot 1,80 m intact. In de kelder werden twee grote brokken steen aangetroffen met gaten erin, vlakbij een schuin naar buiten aflopende muur. Het zijn de resten van een kelderlicht dat voor frisse lucht en samen met olielampjes in de nissen voor voldoende licht zorgde.

In de laatste steenbouwfase werden de hoek-

Foto kelder.

Bron: gemeentearchief Kerkrade.

paviljoens toegevoegd. Het oostelijke hoekpaviljoen werd als badhuis ingericht. Het was het meest luxueuze deel van de villa. De vloer bestond uit marmer met daaronder een hypocaust-systeem: een verwarmingssysteem waarbij de verwarmde lucht vanuit de stookkelder onder de op pijlers gelegde vloer door stroomde. Via holle buizen werden zelfs de wanden verwarmd. Via een boilersysteem werd het water voor het warm- en heetwaterbad verwarmd.

In de muur van de koude ruimte ofwel de omkleedruimte hebben waarschijnlijk loden leidingen gelopen die het koudwaterbad voorzagen van water en het water uit het warmwaterbad afvoerden.

De wanden van de ruimten in het badhuis waren versierd met wandschilderingen van levensgrote figuren. Er zijn meer dan 5000 stukjes van deze wandschilderingen teruggevonden. Op één van de fragmenten is een hiel te ontdekken en bloed dat uit een wond stroomt. Zeer waarschijnlijk is het de verbeelding van de mythe van Diana en Actaeon. De herder Actaeon bespiedde de godin Diana tijdens het baden. Om hem te straffen veranderde Diana hem in een hert, waarna zijn eigen honden hem verscheurden. Een zeer toepasselijke scène voor een badhuis.

De scheur die dwars door het badhuis loopt, is veroorzaakt door een aardbeving. Onduidelijk blijft echter wanneer dat gebeurd is: tijdens de bewoning of later.

Bijgebouwen

Naast het luxe hoofdgebouw zijn de resten van wel 28 andere gebouwen aangetroffen op het terrein. Ze waren niet allemaal gelijktijdig in gebruik. Van de bijgebouwen waren er slechts 5 met steen of steensokkelbouw gebouwd. De rest was van hout. Opvallend is dat de meeste gebouwen herbouwd worden op dezelfde plek. De U-vorm van het complex blijft gehandhaafd, met het hoofdgebouw als centrum.

Steensokkelbouw betekent dat er op regel-

matige afstand kuilen of greppels gegraven worden die opgevuld worden met grind. Dit dient als fundament voor een zuil of paal.

De gebouwen zijn in gebruik geweest als horreum [graanschuur], woonhuis voor de arbeiders, stal voor vee of opslagloods voor landbouwmaterialen.

Fasering

Het villacomplex is bewoond geweest vanaf 75 tot 300 na Christus. Binnen deze tijdperiode zijn vijf verschillende bewoningsfasen te ontdekken. Deze fasen zijn onderscheiden aan de hand van vondstmateriaal, plattegrondtypen, oversnijdingen van sporen en functies van de gebouwen. Er zijn geen vondsten gedaan uit de Late IJzertijd. Dit betekent dat het terrein pas in de Romeinse tijd ontgonnen is en de villa geen voortzetting is van een nederzetting uit de ijzertijd.

fase 1 (75-100 na Chr.)

De stichting van het villaterrein. Als eerste gebouwen verschijnen de drie gebouwen op de hoofdas. Deze lijn blijft gehandhaafd in de bebouwing tot het einde van de bewoning. De drie gebouwen zijn uit hout opgetrokken en twee ervan zijn als woonhuis te betitelen, één als opslagruimte. Het middelste gebouw is de houten voorganger van het latere hoofdgebouw. In het midden van het terrein wordt een waterput aangelegd.

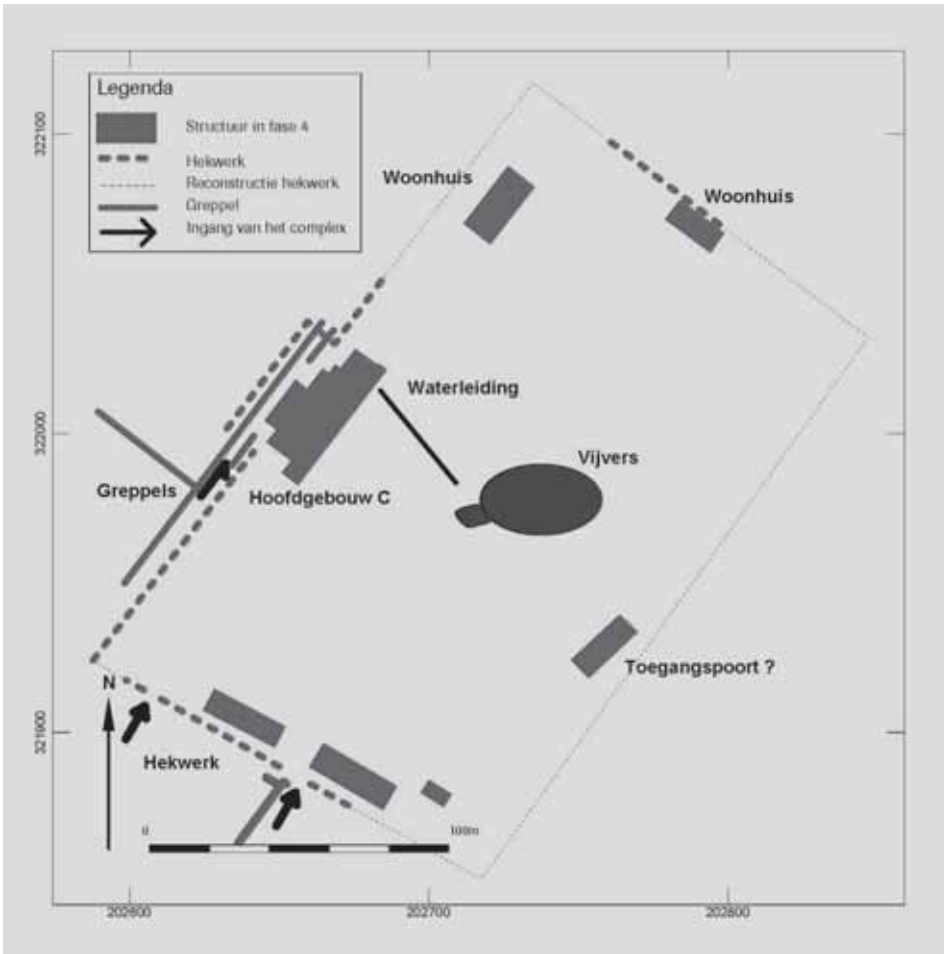
fase 2 (100-125 na Chr.)

In deze fase wordt een van de gebouwen vervangen door steenbouw, nl. het hoofdgebouw A, de voorloper van de grote villa. Maar het gebouw heeft behalve de steenbouw geen Romeinse kenmerken.

In deze fase zijn zes gebouwen te onderscheiden, waarvan drie woongebouwen. De waterput is nog steeds in gebruik.

fase 3 (125-175 na Chr.)

Dit is de periode van welvaart. In deze fase wordt het hoofdgebouw vervangen door het

Overzicht fase 4.

Bron: ADC archeoprojecten.

monumentale villa rustica-gebouw: steenbouw met een zuilengalerij aan de voorkant en verdeeld in diverse ruimten. De andere gebouwen op het terrein [7 of 8] zijn nog in houtbouw uitgevoerd. Van deze gebouwen zijn er twee woonhuizen, de rest zijn werkplaatsen en opslagruimten. Uit deze periode is veel Romeins aardewerk zoals terra sigillata en glaswerk gevonden. Een teken van welvaart.

Bij de Holzkuil staan de gebouwen in een U-vorm met een breedte van 260 meter en een lengte van 160 meter. Het erf van onge-

veer vier hectare was op enkele kuilen en een waterput leeg. In de zuid-westhoek was in een gebouw een ijzersmederij gevestigd. Om het terrein is waarschijnlijk een hekwerk of een greppel aangebracht.

fase 4 (175-225 na Chr.)

In deze fase wordt het hoofdgebouw uitgebreid en verfraaid met een tweetal hoektorens. Eén van de hoektorens wordt ingericht als badgebouw. Dit geeft de villa meer aanzien.

De ingang tot het terrein wordt verfraaid met

een toegangspoort die recht tegenover het hoofdgebouw ligt. De andere gebouwen op het terrein worden vervangen door steensokkelbouw en worden vergroot. Op het midden-terrein wordt een vijver aangelegd van waaruit een waterleiding richting badgebouw loopt. Het terrein heeft een omheining die bestaat uit een greppel en hekwerk van palen.

fase 5 (225-300 na Chr.)

In de eindfase van de bewoning worden er nog enkele nieuwe gebouwen aangelegd. Waarschijnlijk heeft een brand een einde gemaakt aan de bewoning van de villa. In de kelder en in het badhuis zijn brandsporen aangetroffen.

Waarschijnlijk is het hoofdgebouw eerst leeggeruimd voordat het verlaten werd. In de vertrekken en in de kelder zijn geen vondsten zoals voorraadpotten etc gedaan. Een brand heeft het hoofdgebouw verwoest.

In de 4e eeuw werd de villa nog bezocht, getuige twee muntvondsten. Toen vormde de villa nog een bron van bouw materiaal, zoals

natuursteen en de loden waterleidingen in het badhuis. Er zijn geen middeleeuwse vondsten of bewoning bekend van dit terrein.

De omgeving

In Kerkrade zijn op meerdere terreinen resten van Romeinse bewoning teruggevonden. Niet alleen gebouwen maar ook grafvelden. In totaal kun je tussen de 6 á 10 villaterreinen onderscheiden. Deze zijn niet allemaal onderzocht. Kerkrade had in de Romeinse Tijd een villalandschap.

Kerkrade ligt aan de heerbaan [hoofd]weg van Xanten naar Trier en in de buurt van de weg van Bavay naar Keulen. Binnen Kerkrade hebben in de Romeinse tijd kleinere wegen gelopen, die de villa's met elkaar en met de hoofdwegen verbonden.

Uit vondsten blijkt dat de bewoners van de Holzkuil er een uitgebreid handelsnetwerk op na hielden. Er zijn voorwerpen gevonden die stammen uit Noord-Frankrijk, Trier en het Rijnland.

Literatuur:

S.P. POLMAN, 2001 *Plangebied Holzkuil, gemeente Kerkrade; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie* [AAI-1], RAAP-rapport 687.

G. TICHELMAN, 2001: *Een Aanvullend Archeologisch Onderzoek* [AAO] *aan de Holzkuil te Kerkrade*, ADC-rapport 101.

G. TICHELMAN e.a., 2005: *Het villacomplex Kerkrade-Holzkuil*, 420 p. met cd-rom, AD-rapport 155
Drs. Diane Habets, juni 2006.

Publicaties, verschenen over de villa Holzkuil:

P. VAN DER HEIJDEN EN G. TICHELMAN: *Romeinen in Kerkrade. Villa Holzkuil*, 44 p. inclusief dvd, Kerkrade 2005. ISBN 90 70246 60 X [€ 9,95]

G. TICHELMAN e.a.: *Het villacomplex Kerkrade-Holzkuil*, 420 p. met cd-rom, ADC-rapport 155, Amersfoort, 2005. ISBN 90 5874 14 35 [€ 49,50]

De gemeentelijke herindeling in 1982 en de gemeente Onderbanken

DOOR JAC. SMEETS

Bij de instelling door de Fransen van een nieuwe administratieve indeling van het land worden de gemeenten vastgesteld met als grenzen die van de gelijknamige parochies. Deze indeling riep evenwel vanaf medio 19e eeuw vraagtekens op.¹ Met de kleinschaligheid van gemeenten werd veelal doelmatigheid van bestuur beoogd. Hoewel er regelmatig reële voorstellen werden gedaan, heeft er geen enkel tot een wezenlijke gemeentelijke herindeling geleid.

Begin 1963 organiseren de kvp-afdelingen van Jabeek, Bingelrade, Merkelbeek, Oirsbeek, Amstenrade, Schinnen en Munstergeleen een streekforum over het streekplan Oostelijke Mijnstreek in het parochiehuis te Doenrade.² Tijdens deze avond wordt openlijk door forumlid drs. J. Lebens, lid van Gedeputeerde Staten van de provincie Limburg, opgemerkt: *‘Het zou toch wel goed zijn om binnen niet al te lange tijd eens te gaan bekijken of in deze streken bestuurlijk niet meer kan worden gedaan.’* Hij noemde onder meer het creëren van een hoger orgaan boven al die gemeenten. *‘Het zou misschien ook nodig kunnen zijn, dat bepaalde grenzen van gemeenten zouden moeten worden gewijzigd, uit oogpunt van doelmatigheid en ter wille van het treffen van bepaalde voorzieningen,’* zei drs. Lebens, *‘om nog maar niet te spreken van het opheffen van bepaalde gemeenten.’*

Hiermee kwam weer eens de wens naar voren, te komen tot een nieuwe bestuurlijke indeling in Limburg. Een opzet voor een gemeentelijke herindeling van Zuid-Limburg werd in 1968 door Gedeputeerde Staten van Limburg gepresenteerd. In dit voorstel werd een nieuwe gemeente Hoensbroek-Brunssum gevormd door de gemeenten Amstenrade,

Bingelrade, Brunssum, Hoensbroek, Jabeek, Merkelbeek, Oirsbeek en Schinveld.

Een volgende stap in het herindelen werd begin 1972 genomen. Op 1 juni 1972 deden Gedeputeerde Staten van Limburg de ‘Nota inzake de structuurschets voor de bestuurlijke indeling van Limburg’ het licht zien.³ Hierin bepleiten GS de opdeling van Limburg in drie gewesten in plaats van zeven, zoals uit een ministeriele richtlijn zou volgen. Vanuit bovengenoemde nota ontwerpt de minister van Binnenlandse Zaken, dr. W.F. de Gaay Fortman, samen met de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, drs. H. Gruijters, een structuurschets om Nederland te verdelen in 44 rayons. Volgens die structuurschets zou in onze regio het rayon Radeland worden ingesteld, bestaande uit de gemeenten Amstenrade, Bingelrade, Bocholtz, Brunssum, Eygelshoven, Heerlen, Hoensbroek, Jabeek, Kerkrade, Merkelbeek, Nieuwenhagen, Nuth, Schaesberg, Schinveld, Simpelveld, Ubach over Worms, Voerendaal en Wijnandsrade. Hoewel deze ontwerp-structuurschets voldeed aan de wensen van de Tweede Kamer, het komen tot grotere bestuurlijke gewesten, kwam ze niet tot uitvoering.

Toch was de wens van de regering de be-

stuursstructuur te verstevigen, maar ze wenste eerst de positie en de bevoegdheden van de provincie onder de loep te nemen alvorens op gemeentelijk niveau actie te ondernemen. Al in juli 1975 kwam de regering met het plan, over te gaan tot herindeling der provincies, en de nieuwe provincies een uitgebreider takenpakket te geven, waardoor de gemeentelijke invloed op die beleidsterreinen zou worden beperkt.⁴ Voor Limburg betekende het plan dat de provincie zou worden verdeeld in Zuid-Limburg met hoofdstad Maastricht en Noord- en Midden-Limburg met hoofdstad Roermond of Venlo. De gemeenten Mook, Ottersum en Gennep zouden worden ingedeeld bij de provincie Nijmegen-Land van Cuyk. Bestudering van deze regeringsplannen door de provincie leidde ertoe dat Provinciale Staten het standpunt innamen, toch eerst een gemeentelijke herindeling ter hand te nemen en daarna pas te bestuderen of een andere provinciale indeling wenselijk zou zijn.⁵ Wel werd gesteld dat daarvoor niet het plan uit 1968 als uitgangspunt zou worden genomen.

Een nieuw plan

In mei 1977⁶ presenteerden Gedeputeerde Staten een nieuw plan voor de herindeling van Zuid-Limburg, waardoor het totaal van 58 gemeenten zou worden teruggebracht tot 18 gemeenten. De nieuwe gemeente Oirsbeek – waarin opgenomen de gemeenten Amstenrade, Bingelrade, Jabeek, Merkelbeek, Oirsbeek en Schinnen – zou als buffer moeten fungeren tussen de Oostelijke en Westelijke Mijnstreek.

Om de inwoners ook bij de plannen te betrekken, werden in diverse gemeenten enquêtes, inspraakavonden en referenda gehouden. Zo ook in Merkelbeek. Middels een referendum werden alle inwoners ouder dan 18 jaar middels een formulier gevraagd hun mening te geven over de herindelingsplannen. Daarnaast werd op 17 augustus 1977 in het gemeentehuis een hoorzitting gehouden. Rond

19 augustus werden de formulieren van het referendum door de raadsleden opgehaald en tijdens de raadsvergadering van 25 augustus bepaalde het gemeentebestuur haar standpunt, hetwelk bij de provincie zou worden ingediend.

Aan het referendum werd door 1030 [=78,5%] van de 1311 inwoners ouder dan 18 jaar deelgenomen.⁷ 303 inwoners [29,4%] gaven aan dat Merkelbeek zelfstandig moest blijven; 466 inwoners [45,2%] wensten het alternatief van samenvoegen met Bingelrade, Jabeek en Doenrade; 85 inwoners [8,3%] wensten het alternatief samenvoegen met Bingelrade, Jabeek en Schinveld; 138 inwoners [13,4%] gaven aan het voorstel van de provincie te kunnen accepteren; 34 inwoners [3,3%] gaven aan, te voelen voor andere alternatieven en 4 inwoners [0,4%] hadden het formulier blanco ingeleverd.

Resultaat was afwijzing van het plan vanwege de, in ogen van de gemeenteraad en inwoners, grootschaligheid van de voorgestelde nieuwe gemeente. Als mogelijk alternatief werd voorgesteld het samengaan van de gemeenten Bingelrade, Jabeek, Merkelbeek, Schinveld met de kern Doenrade van de gemeente Oirsbeek.

Na tien jaar maken van plannen werd door Gedeputeerde Staten in november 1977⁸ het herindelingsplan vastgesteld waarin de nieuwe gemeente Schinnen werd gevormd door de gemeenten Amstenrade, Bingelrade, Jabeek, Merkelbeek [exclusief de Kling], Oirsbeek en Schinveld.

Vooral vanuit Merkelbeek werd door het gemeentebestuur actie gevoerd om te komen tot samenvoeging met Bingelrade, Jabeek en Schinveld. Motivering was dat de voorgestelde nieuw te vormen gemeente te grootschalig was en dat dit gebied geen relatie had met de westelijke mijnstreek.⁹ Bovendien speelde er voor Merkelbeek nog een ander probleem. Het voorstel van Gedeputeerde Staten gaf als grens tussen Merkelbeek en Brunssum aan: de Groene weg, Vogelsvalderenweg, Akerweg. Vanuit Merkelbeek werd voorgesteld de

beek als grens aan te houden, zodat het dorp niet gesplitst zou worden.

Als gevolg van de gang van zaken werd de samenwerking tussen de gemeente Bingelrade, Jabeek, Merkelbeek en Schinveld hechter in de strijd rond de herindeling. Zij trokken gezamenlijk op en in de media werden zij aangeduid als 'de Vier'. Zo werd in de zomer van 1978 in de vier gemeenten een enquête gehouden met als resultaat dat 5181 [96%] van de 5397 meerderjarige inwoners reageerden.¹⁰ Het resultaat was dat 91,48% voor het samengaan pleitte, 5,82% voor het plan van Gedeputeerde Staten was en 2,7% het formulier blanco inleverden.

Delegatie van 'de Vier'

Dit standpunt werd door burgemeester Vermaten op diplomatische wijze gememoreerd tijdens zijn pleidooi, als woordvoerder van delegatie van 'de Vier', bij minister Wiegel van Binnenlandse Zaken. Hij zei: *'Het verheugt ons daarbij dat u ons vier gemeenten slechts een kwartier spreektijd hebt toebedeeld, alhoewel de norm een kwartier per gemeente is. Wij concluderen daaruit voorzichtig dat ook u onze combinatie als een reële eenheid ziet.'*

Op 14 maart 1979, werd het uiteindelijke plan tot gemeentelijke herindeling aan de Tweede Kamer aangeboden. Hieruit bleek dat de inspanningen van de diverse gemeenten, de minister tot wijziging van het plan van Gedeputeerde Staten te bewegen, voor onze regio geen resultaat hadden gehad. Het plan handhaafde de nieuwe gemeente Schinnen, welke gevormd zou worden door de gemeenten Amstenrade, Bingelrade, Jabeek, Merkelbeek, Oirsbeek, Schinnen en Schinveld.

Op 1 mei 1979 kwamen de gemeenteraden van 'de Vier' bijeen om te bezien op welke wijze zij hun gezamenlijk standpunt op de meest effectieve manier aan Limburgse kamerleden bij een bespreking op 28 mei te Bingelrade duidelijk konden maken. Men was er nog steeds van overtuigd dat de 'grote' gemeente Schinnen diende te worden opgedeeld. Dit

gezamenlijk optreden had inderdaad succes. Reeds tijdens de bijeenkomst van 28 mei werd de conclusie getrokken dat de nieuwe gemeente Schinnen niet wenselijk was.¹¹ Hoe een en ander vormgegeven moest worden, vereiste nog nadere studie; bovendien werd erover gedacht om de gemeente Brunssum aan de combinatie toe te voegen.

Tijdens de behandeling in de Tweede Kamer bleek de gezamenlijke lobby van 'de Vier' succes te hebben.¹² Hoewel er op diverse punten grootschaligheid werd nagestreefd, stelde minister Wiegel, geen bezwaren te hebben tegen het opsplitsen van de ontworpen nieuwe gemeente Schinnen. Bij de vaststelling van de wet in de Tweede Kamer werd inderdaad de nieuwe gemeente Schinnen – bestaande uit Amstenrade, Oirsbeek en Schinnen – gesplitst en de nieuwe gemeente Schinveld vastgelegd, gevormd door Bingelrade, Jabeek, Merkelbeek en Schinveld.

Merkelbeek bleef, tot het einde van het wettelijk traject, nog steeds actie voeren om de grens, zoals voorgesteld door Gedeputeerde Staten, met Brunssum zodanig te wijzigen dat het oudste gedeelte van Merkelbeek en de Bovenste Hof toch bij de nieuwe gemeente Schinveld werden gevoegd.¹³ Deze correctie is echter niet meer haalbaar gebleken. Historisch Merkelbeek wordt door de herindeling alsnog zwaar getroffen en wordt niet bij de nieuwe gemeente Schinveld gevoegd.

Door het aannemen van het wetsvoorstel door de Tweede Kamer ontbrandde in Zuid-Limburg de strijd om de raadszetels in de nieuwe gemeenten, zo ook bij 'de Vier'. De samenstelling van de lijsten voor de verkiezingen leverden de nodige strubbelingen op. De lijsten waren als volgt samengesteld:

Lijst 1, Lijst van Vertrouwen

bestond enkel uit kandidaten uit Schinveld;

Lijst 2, Lijst Kleine Onderbanken

bestond uit kandidaten uit Bingelrade, Jabeek en Schinveld;

Lijst 3, Belangen Groot Schinveld

bestond enkel uit kandidaten uit Schinveld;

Lijst 4, Lijst Samen Sterk

bestond enkel uit kandidaten uit Merkelbeek;

Lijst 5, Schinveld '82

bestond enkel uit kandidaten uit Schinveld;

Lijst 6,

bestond enkel uit de kandidaat Renneberg uit Jabeek;

Lijst 7, PvdA

bestond uit kandidaten uit Bingelrade, Jabeek en Schinveld; en

Lijst 8, cda

bestond uit kandidaten uit Bingelrade en Jabeek.

Hoewel 'de Vier' tot dat moment samen gestreden hadden, blijkt uit de lijstsamenstellingen duidelijk dat er van een eenheid nog niet kon worden gesproken. Van de acht lijsten waren er slechts drie samengesteld met kandidaten uit meerdere kernen, zoals we hierboven kunnen vaststellen, en een lijst had kandidaten uit alle vier de kernen.

Uitslag van de verkiezingen op 21 oktober 1981 was:¹⁴ Opkomst 5346 stemmen, 90,5% van de stemgerechtigden.

Lijst 1 kreeg 215 stemmen;

Lijst 2 kreeg 1498 stemmen en daardoor 4 raadszetels;

Lijst 3 kreeg 859 stemmen en daardoor 2 raadszetels;

Lijst 4 kreeg 1000 stemmen en daardoor 3 raadszetels;

Lijst 5 kreeg 651 stemmen en daardoor 2 raadszetels;

Lijst 6 kreeg 529 stemmen en daardoor 1 raadszetel;

Lijst 7 kreeg 221 stemmen en

Lijst 8 kreeg 373 stemmen en daardoor 1 raadszetel.

De nieuwe gemeenteraad zou gaan bestaan uit 13 raadsleden, waarvan 2 personen afkomstig uit Bingelrade, 2 personen uit Jabeek, 3 personen uit Merkelbeek en 6 personen uit Schinveld.

Nu zou men denken dat de nieuwe gemeente Schinveld na de jaarwisseling 1981-1982 van start kon gaan. Maar het tegendeel is waar. De naam van de nieuwe gemeente werd inzet van een heftige onderlinge strijd.

In de media werden de gemeenten Amstenrade, Bingelrade, Jabeek, Merkelbeek, Oirsbeek en Schinnen steeds als de onderbankgemeenten geduid. Deze naam werd in het verleden gebruikt voor de schepenbank Oirsbeek – waarin opgenomen de plaatsen Amstenrade, Bingelrade, Merkelbeek en Oirsbeek – en de schepenbank Brunssum – waarin opgenomen de plaatsen Brunssum, Jabeek en Schinveld. Deze schepenbanken hadden enkel de lagere jurisdictie.¹⁵ Voor beroep of advies moest men 'te hoofde gaan' bij de schepenbank van Heerlen. In 1558 verhief de Hertog van Brabant de schepenbank Oirsbeek tot Heerlijkheid en verpandde deze aan jonkheer Werner Huyn van Amstenrade. Een jaar later, 1559, verwierf Werner Huyn op gelijke wijze de schepenbank Brunssum. Sindsdien waren de Heerlijkheden Oirsbeek en Brunssum niet meer onderworpen aan de schepenbank Heerlen. Toch werd en wordt nog steeds, wanneer men het heeft over deze regio, gesproken over 'de Onderbanken'.

Het is niet verwonderlijk dat tijdens een emotionele gecombineerde vergadering van de gemeenteraadsleden van Bingelrade, Jabeek, Merkelbeek en Schinveld op 30 oktober 1981,¹⁶ besloten werd, met vijftien stemmen voor en zeven stemmen tegen, de minister te verzoeken de naam van de nieuw te vormen gemeente niet Schinveld, maar Onderbanken te noemen. Van de raadsleden uit Schinveld had slechts één persoon voor gestemd, alle overigen stemden tegen.

Het mag duidelijk zijn dat het gezamenlijke besluit het nodige stof deed opwaaien. In het bijzonder in Schinveld. Het standpunt van de gemeenteraadsleden van Schinveld was dat de 5000 inwoners van Schinveld een zwaarder gewicht in de schaal dienden te leggen dan de 3000 inwoners van de overige gemeenten.

'Oorlog in de Onderbanken'

De ontstane situatie wordt als 'Oorlog in de Onderbanken' in de krant gemeld.¹⁷ In Den Haag waren twee brieven aangekomen, een brief namens de vier gemeenten, waarin werd gezegd dat met meerderheid van stemmen was gekozen voor de naam Onderbanken voor de nieuw te vormen gemeente, en een brief van het gemeentebestuur van Schinveld, waarin werd gesteld dat het wijzigen van de naam Schinveld in strijd zou zijn met het algemene belang.

De brief van de gemeente Schinveld schoot de drie overige gemeenten in het verkeerde keelgat omdat Schinveld stelde dat de democratische principes geweld aangedaan werden. Schinveld ging gemakshalve voorbij aan het feit dat de vier gemeenteraden in gezamenlijke vergadering met meerderheid van stemmen hadden besloten tot de naamswijziging. Bovendien waren de drie overige gemeentebesturen in het geheel niet op de hoogte gesteld van de actie vanuit Schinveld.

De ruzie liep zelfs zo hoog op dat Gedeputeerde Staten een lijmpoging probeerden.¹⁸ De door de Tweede Kamer aangenomen herindelingswet sprak van de nieuwe gemeente Schinveld. Indien die naam moest worden gewijzigd, diende er een wijzigingswet te worden aangenomen. Gedeputeerde Staten steunen het wijzigen van de naam niet, maar dringen bij de vier gemeenten aan op samenwerking.

Toch gloorde er hoop. Dank zij de politieke lobby vanuit Merkelbeek, Binglelade en Ja-beek werd door de heren Evenhuis en Waltmans, respectievelijk VVD en PPR, een amendement ingediend om in het reparatiewetje van de in mei aangenomen herindelingwet de naamswijziging op te nemen. De staatssecretaris van Binnenlandse zaken, Saskia Stui-veling, ontried dit amendement, omdat het volgens haar een principiële wijziging van de herindeling inhield, maar stelde wel, deze wijziging mee te nemen wanneer de Kamer het voorstel aannam. En de Tweede Kamer nam het voorstel aan.¹⁹

Enquête

Intussen werd in Schinveld een enquête gehouden waarvan de uitslag kwam op de dag van de behandeling van het reparatiewetje in de Tweede Kamer en waaraan 63,4% van de bevolking had deelgenomen; 91,4% had tegen het wijzigen van de naam gestemd. Het collegeoverleg van de vier gemeenten kwam na een vijf weken durende 'oorlog' toch weer op gang om de overgang naar de toekomstige situatie zo goed mogelijk te laten verlopen.

De heer drs. Vincent G.N. Ritzer, tot dan wethouder in de gemeente Castricum, werd benoemd tot burgemeester van de nieuwe gemeente Onderbanken. Hiermede was de herindeling van onze regio, na een 'strijd' van bijna twintig jaar, rond en ging de gemeente Onderbanken op 1 januari 1982 van start.

Noten

1. *Kleine gemeenten in discussie* door J.C.G.M. JANSEN in het Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg deel XXIX in 1984, p. 83
2. *De Nieuwe Limburger* van 3 februari 1963
3. *De Nieuwe Limburger* van 2 juni 1972
4. *Limburgs Dagblad* 16 juli 1975
5. *Limburgs Dagblad* 21 november 1975
6. *Limburgs Dagblad* 27 mei 1977
7. *Goed Nieuws* 28 september 1977
8. *Limburgs Dagblad* 29 november 1977
9. *Limburgs Dagblad* 5 april 1978

10. *Limburgs Dagblad* 23 juni 1978
 11. *Limburgs Dagblad* 29 mei 1979
 12. *Limburgs Dagblad* 19 januari 1981
 13. *Limburgs Dagblad* 2 september 1981
 14. *Limburgs Dagblad* 22 oktober 1981
 15. *Land van Herle* [LvH]; 1990 p. 89
 16. *Limburgs Dagblad* 31 oktober 1981
 17. *Limburgs Dagblad* 6 november 1981
 18. *Limburgs Dagblad* 10 november 1981
 19. *Limburgs Dagblad* 9 december 1981
- En tot slot eigen archiefmateriaal.

136

De molen van Vrouwenheide.
Foto Limburgs Museum.

Hub. Leufkens leert ons opnieuw 'zien'

DOOR LEENTJE MOSTERT

Tijdgenoten typeerden de Heerlense fotograaf en filmer Hub. Leufkens [1894-1962] als een groot en veelzijdig kunstenaar, een man die schoonheid weet te ontdekken waar men die niet vermoeden zou, iemand die zijn toeschouwers leert 'zien'. Leufkens' werk werd indertijd hoog gewaardeerd. Zijn foto's van Limburg raakten wijd verspreid en Leufkens drukte zijn stempel op de beeldvorming van Limburg in de periode 1920-1960. Toch bleef een nationale erkenning na zijn dood uit en zijn oeuvre raakte min of meer in de vergetelheid. Het Limburgs Museum te Venlo, museum Het Domein in Sittard, Glaspaleis Heerlen, Rijkzender centrum voor regionale geschiedenis, architectuurcentrum Vitruvianum, het Limburgs Film- en Videoarchief [LiFVA], de Universiteit Maastricht [UM] en de Limburgse regionale zender LI sloegen de handen ineen om hier opnieuw verandering in te brengen.

Heerlen-Sittard-Venlo

Aan de basis van dit initiatief ligt de prachtige collectie die weduwe Hélène Leufkens-Dassen in 1987 aan de gemeente Sittard schonk. Hub. Leufkens liet een omvangrijk archief na, bestaande uit een grote hoeveelheid foto's en films, [foto]boeken, brieven, talrijke krantenknipsels en folders. Ook bleven er notities bewaard die hij maakte als voorbereiding op twee lezingen over zijn fotografisch werk. In deze lezingen besprak Leufkens een vijftigtal foto's die hij in de jaren twintig en dertig maakte in Limburg en op Java. Deze uiterst interessante documenten geven ons een goed beeld van Leufkens' visie op fotografie en beeldvorming.

Het Nederlands Fotomuseum in Sittard [nu museum Het Domein] wijdde in 1987 een overzichtstentoonstelling aan Hub. Leufkens. Tien jaar later werden de films uit de collectie Leufkens overgebracht naar het LiFVA [gevestigd in het Limburgs Museum], waar ze geconserveerd en gedigitaliseerd werden. Dit was ook de start van regelmatig overleg tussen het Limburgs Museum, museum Het

Domein en de Universiteit Maastricht, waarbij later ook de gemeente Heerlen aanschoof. Eind 2003 stemden de erven Leufkens ermee in om het gehele archief Leufkens over te dragen aan het Limburgs Museum te Venlo en een project te ontwikkelen om de opmerkelijke collectie aan het grote publiek te tonen.

Op 1 oktober 2006 was het eindelijk zover. Tijdens het prestigieuze Nederlands Film Festival in Utrecht ging de documentaire *Bronsgroen en anders zwart. Limburg in films van Hub. Leufkens en tijdgenoten*, in première, een productie in samenwerking met Theater Lumière in Maastricht. Hiermee was het startschot gegeven van een grootschalig project rond het werk van Hub. Leufkens, dat loopt tot en met 25 februari 2007.

Naast bovengenoemde documentaire, die in diverse filmhuizen te zien zal zijn, omvat het project drie tentoonstellingen die t/m 25 februari 2007 in Heerlen, Sittard en Venlo te zien zijn, een boek met DVD, een Leufkenswandeling en enkele lezingen. De overzichtstentoonstelling in het Limburgs Museum te Venlo opende op 27 oktober

2006. Vanaf 28 oktober waren in het Glaspaleis in Heerlen Leufkens' foto's van architectuur en industrie te bewonderen en vanaf 12 december bij Rijkheyt/Thermenmuseum. Op 4 november opende museum Het Domein in Sittard de tentoonstelling met Leufkens' beelden van het pittoreske Limburg.

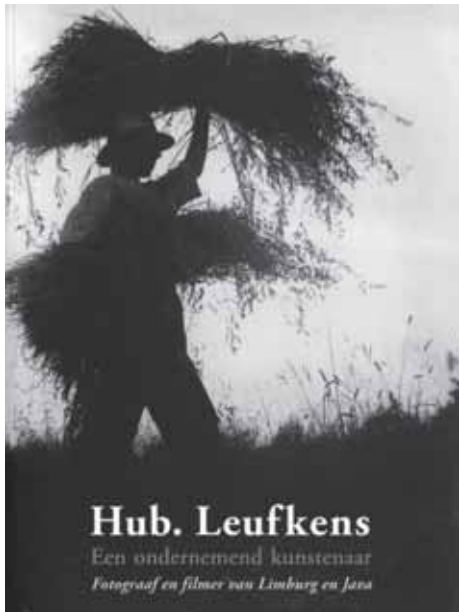
De ruim geïllustreerde publicatie *Hub. Leufkens [1894-1962]. Een ondernemend kunstenaar. Fotograaf en filmer van Limburg en Java* geschreven door Leentje Mostert met een DVD met Leufkens' laatste film: *Zuid-Limburg, land van orchidee en nachtegaal* zijn samen te koop voor € 23,95.

Hub. Leufkens, een ondernemend kunstenaar

De Heerleenaar Hub. Leufkens hield van het schilderachtige Limburg. Hij wilde de schoonheid van de streek vastleggen voordat die door industrialisering en modernisering zou verdwijnen. Leufkens begon zijn artistieke leven omstreeks 1920 als amateur-fotograaf, een passie die hij combi-

Zelfportret van Hub. Leufkens [1894-1962].
Foto Limburgs Museum.

neerde met het vak van onderwijzer. Zijn eerste boek *Honderd fotografische visies op Zuid-Limburg* verscheen rond 1932. Hierin bezong Leufkens in exact honderd foto's de schoonheid van zijn geliefde streek. Het boek werd lovend onthaald en tot tweemaal toe heruitgegeven onder de titels *Mooi Limburg I en II* en *Zuid-Limburg / South Limburg*.

Gedurende negen jaar [1926-1935] woonde en werkte Leufkens in Nederlands-Indië. In zijn vrije tijd maakte hij er prachtige beelden van de tropische natuur. Hij portretteerde verkopers en mensen die hij ontmoette op straat, en bracht de vernieuwing in de stad Batavia in beeld. De mooiste foto's bundelde hij in de fotoboeken *Mooi Java* en *Impressies van Batavia*.

In 1935 keerde Hub. Leufkens met zijn gezin definitief terug naar Nederland. Zijn baan

als onderwijzer gaf hij op om zich volledig te kunnen concentreren op een nieuwe carrière als professioneel fotograaf, filmer én uitgever. Rond 1936 maakte hij zijn eerste films, onder andere kleurenfilms over het eiland Marken en reportages van processies in Limburg. Later in zijn loopbaan produceerde hij samen met de Polygoonstudio de bekendere films *Where they rest* en *Zuid-Limburg, land van orchidee en nachtegaal*. Leufkens' fotowerk is behalve in boekvorm ook op grote schaal verspreid in de vorm van prentbriefkaarten.

Hij leverde bovendien beeldmateriaal voor toeristische folders van ondermeer Heerlen, Maastricht en Valkenburg. Het meeste succes had Leufkens naar eigen zeggen met een foto van het beeld de Sterre der Zee in de Onze Lieve Vrouwe Basiliek van Maastricht. In veel gemeentehuizen, katholieke scholen, kloosters en huiskamers hing een afdruk van zijn hand, en hij verkocht talrijke prentbriefkaarten en bidprentjes met de afbeelding.

Idyllische beelden van het Limburgse platteland en het katholieke geloof vormden de rode draad in Leufkens' oeuvre. Toch had hij ook oog voor de esthetiek van industriële onderwerpen. Dit resulteerde in opmerkelijke fotoreportages van de Philipsfabrieken in Eindhoven, de ondergrondse en bovengrondse activiteiten in de Limburgse steenkoolmijnen en de nieuwe woonwijken in onder meer Heerlen en Venlo.

Tussen traditie en moderniteit

Leufkens' foto's zijn goudmijntjes voor de cultuurhistoricus. Leufkens ontleende zijn inspiratie immers aan de alledaagse werkelijkheid. Zijn werk draagt daardoor sporen van zijn leefomgevingen, die net een boeiende evolutie doormaakten. De opkomende industrie, de heropleving van de katholieke kerk en de sterke groei van het toerisme waren ontwikkelingen die tijdens de eerste helft van de vorige eeuw in Limburg niet onopgemerkt bleven. Ondernemend kunstenaar Hub. Leufkens speelde in op deze ontwikke-

lingen door te werken in opdracht van bedrijven, katholieke organisaties en toeristische diensten. Ook op eigen initiatief gaf hij prentbriefkaarten en films uit die inspeelden op de actualiteit.

Ook op esthetisch vlak is zijn werk de moeite waard. Leufkens begaf zich immers in het spanningsveld tussen picturalisme en de

Foto van de inmiddels afgebroken hoeve De Weyer te Heerlerheide.

Foto Limburgs Museum.

Fietser bij de ingang van de kerk van het St.-Bernardinuscollege aan de Akerstraat in Heerlen.
Foto Rijckheyt, Heerlen.

Oud en Nieuw Heerlen, gezien vanaf het dak van de LTS aan het De Hesseleplein.

Foto Rijckheyt, Heerlen.

Nieuwe Fotografie. Zijn foto's van de schoonheid van het arcadische Limburg sloten qua thematiek [en soms ook qua beeldvorming] nauw aan bij de picturale traditie in de fotografie. Maar hij koos ook modernistische onderwerpen als machines en mechaniek, industrie, moderne architectuur en het drukke verkeer in de stad. Verder experimenteerde hij met beeldcompositie en standpunt. Leufkens liet zich hierbij inspireren door de vernieuwende ideeën van de Nieuwe Fotografie. Hoewel picturalisme en Nieuwe Fotografie twee stromingen waren die met elkaar op gespannen voet stonden, verenigde Leufkens ze in zijn beeldvorming en ontwikkelde een eigen, specifieke beeldtaal.

Ondanks de waardering die Leufkens tijdens zijn leven genoot, werd hij later nauwelijks vermeld in overzichtswerken van de geschiedenis van de Nederlandse fotografie. Het feit dat zijn werk zich niet laat vangen binnen

de bestaande kaders van picturalisme versus Nieuwe Fotografie, en dat de Nieuwe Fotografie lange tijd de norm was, is daar mogelijk een verklaring voor. Het is echter juist zijn eigenzinnige beeldvorming die hem tot zo'n bijzonder kunstenaar maakt. Leufkens was een ondernemende persoonlijkheid met een sterke identiteit, die actief was in een periode waar de Nieuwe Fotografie de strijd aanging met een picturale fotografische traditie. Bovendien bevond hij zich in een sterk veranderende omgeving, waar traditie en moderniteit met elkaar in dialoog traden. Leufkens ontwikkelde een eigen fotografische visie om de hem omringende werkelijkheid in beeld te brengen. Zijn werk heeft daardoor een grote cultuurhistorische en fotografiehistorische waarde, maar bezit ook een belangrijke esthetische kwaliteit, die het meer dan de moeite waard maakt, zijn werk opnieuw onder de aandacht te brengen.

Vliegvelden te Heerlen [slot]

DOOR HANS THISSEN

Op 1 dag na, vier maanden na de bevrijding, zijn er weer tekenen van leven te vinden aan het vliegveldfront. Op 16 januari 1945 ontvangt burgemeester Van Grunsven een brief van H. Schins, Oranje Nassaustraat 2, groothandel in leder, rubber, fournituren, gereedschappen en chemische producten, een verzoekschrift om een onderhoud te hebben. Schins ziet in een vliegveld in de nabijheid van Heerlen een groot belang voor de stad, daar het het middelpunt van Zuid-Limburg is en ten opzichte van de buitenlandse luchthavens [Keulen, Aken en Brussel, met verbindingen op Parijs en Engeland] eveneens gunstig zou liggen.

Na studie van het 14 jaar oude rapport van E. Franquinet [van okt. 1931] concludeert Schins dat het rapport zijn geldigheid niet verloren heeft. Zijns inziens zou het terrein, gelegen tussen de kastelen Terworm en Cortenbach en tussen de Valkenburgerweg en de spoorlijn Heerlen-Voerendaal het meest geschikt zijn om een vliegveld aan te leggen en te exploiteren. Het terrein zou groot genoeg zijn om er de grootste vliegtuigen te kunnen laten landen, het terrein is vrij vlak en ligt in de nabijheid van goede verbindingswegen. Het ligt voor het grootste gedeelte in de gemeente Voerendaal en is grotendeels eigendom van de Oranje Nassau-mijnen.

Om de rendabiliteit van het veld te vergroten, zou men om het veld een autorenbaan kunnen aanleggen t.b.v. autoraces en wielervedstrijden, en op het veld schapen kunnen houden. In de omgeving van de kastelen kunnen hotels gerealiseerd worden, tezamen met sport- en speeltuinen e.d. Dat zou met het kasteel Terworm en het aldaar gelegen zwembad een goede combinatie zijn. Hierdoor zullen er garages en taxiverhuurbedrijven ontstaan, mogelijk een vlieg- en een technische school en vliegtuigindustrie. Ten slotte zouden er vliegshows en rondvluchten kunnen

plaatsvinden. Kortom, bij een intensieve aanpak zou het vliegveld winstgevend zijn.

Schins wil het in zijn onderhoud hebben over de financiering van dat veld.

Het hoofd der eerste afdeling ter gemeentesecretarie vermeldt in zijn nota van 22 januari dat de firma in oorlogstijd tot grote bloei gekomen is en 'langs deze weg [vliegveld] emplooi tracht te zoeken voor het verworven kapitaal'. Het hoofd verwacht dat er naar de aanwas van het vermogen een onderzoek zou plaatsvinden, en de commissaris van politie deelde die mening. Ten slotte zou de firma in de oorlog met de Economische Dienst in conflict zijn geweest. De beslissing m.b.t. afdoening van het verzoek laat het hoofd aan burgemeester Van Grunsven over. De secretaris adviseert ook tot betere tijden te wachten, mede omdat ook hogere instanties hierbij betrokken moeten worden, waarmee thans geen contact bestaat. [Hoewel bevrijd op 17/18 september, was een deel van Nederland nog bezet.]

Van Grunsven bericht Schins dat hij met belangstelling de brief gelezen heeft, maar dat er voorlopig andere belangrijke aangelegenheden aan de orde waren en het daarom niet mogelijk was, thans een onderhoud toe te staan.

Op 2 oktober komt een brief met bijlagen van H. Nienhuis, commandant van de no. 6 wnr. [Dutch Auster] Sqdn. binnen, met het verzoektot herinrichting van hun airstrip [een klein landingsveld].

Wat was het geval? Nienhuis had de Lt.Kol. Van de Lande, de militaire commissaris van Limburg, een verzoek gestuurd om bij Heerlen een airstrip in te richten. Op 26 september was namelijk een speciale vlucht gemaakt voor de Regeeringsdienst i.v.m. de geldsanering. De bestaande strip bij Heerlen werd aangedaan, doch de piloot, luitenant-vlieger v.d. Meer, ontdekte tot zijn ontsteltenis dat de 'buitengewone goede airstrip' omgeploegd was en schijnbaar als bouwgrond was vrijgegeven. En er waren meer vluchten voor Heerlen te verwachten, ook in verband met de belangrijkheid van het mijnndistrict voor de rest van Nederland.

Richtlijnen

Aan de hand van de bijgevoegde richtlijnen kunnen we opmaken hoe een dergelijke airstrip eruit diende te zien.

Allereerst dient een strip dicht bij de gemeente en in de nabijheid van een weg te liggen. De lengte dient minstens 250 meter te bedragen, de breedte 50 meter. Aan de korte zijden mogen zich geen obstakels bevinden, hoger dan 2 meter. Hogere objecten moeten op een afstand van minstens 10x hun hoogte van deze zijden af liggen. Het terrein bestaat uit een grasmat, heide of zandgrond. Het terrein mag hellen tot 10 graden, mag niet te drassig zijn en moet te berijden zijn door een lichte auto.

De baan dient Noordoost/Zuidwest georiënteerd te zijn.

In de hoeken en langs de zijden is het terrein afgebakend met witte stroken zand, kalk of lappen, met een tussenruimte van 100 meter. Als windwijzer dient een 3 meter hoge in een hoek geplaatste paal met vlag. Aan de paal wordt een wegwijzer geplaatst naar een nabij te installeren telefoon. Er kan dan naar

de gemeente worden gebeld voor vervoer. Het terrein wordt bewaakt door minstens één man, die er ook zorg voor draagt dat het terrein bruikbaar blijft en ervoor zorg draagt dat eventueel vee bij een voorgenomen landing verwijderd is. Op het terrein moet altijd 20 gallon [100 liter] benzine van 80 octaan gereed staan, én een trechter.

Een dergelijk terrein was vaak gemakkelijk in te richten, door samenvoeging van twee of meerdere terreintjes en het slopen resp. opvullen van hekken, heggen of sloten. Meestal is het aldus mogelijk zo een veld van 250 x 250 meter te creëren, zodat er bij iedere windrichting geland kan worden.

Van Grunsven werkt inderdaad mee en vraagt de directeur van Publieke Werken om advies. Deze gaat grondig te werk. Het blijkt dat de airstrip aan de Schaesbergerweg ligt en wel bijna geheel op grondgebied van de gemeente Schaesberg. Het veldje ligt voor de gemeente Heerlen zeer gunstig en was tijdens de laatste oorlogsdagen in gebruik bij de Amerikanen. Bij het Bureau Huisvesting geallieerde Troepen te Heerlen was niets bekend m.b.t. vordering en/of aanleg van het veldje. De gemeenteplichter van de gemeente Schaesberg wist ook niets van een airstrip af, danwel van een vrijgeven van het terrein.

De beheerder van de terreinen, mr. Pricartz, wist te vertellen dat op zijn bureau een bericht werd ontvangen dat de terreinen waarop de strip was aangelegd, werden vrijgegeven. Een ambtenaar van de gemeente Schaesberg zou zijn bureau hebben doorgegeven dat de Amerikanen in Schaesberg waren komen mededelen, het terrein niet meer nodig te hebben, waarna de huurder het veld heeft omgeploegd en ingezaaid.

Wenselijkheid

De directeur Publieke Werken acht het belang van een airstrip voor Heerlen niet groot. Een zodanig terrein was immers niet geschikt voor verkeersvliegtuigen. De airstrip zou gebruikt worden voor speciale vluchten,

m.a.w. slechts zelden gebruikt worden. Beoelde strip is slechts van belang voor militaire en regeringsinstanties. De gemeente kan slechts meewerken aan het aanwijzen van een geschikt terrein. Om de kosten te drukken kan men het beste gebruik maken van een weiland. Bouwland zou braak moeten blijven liggen, wat de kosten zou verhogen. Behalve het terrein aan de Schaesbergerweg zou een weiland van de Oranje Nassau-mijnen aan de Esschenderweg en een weiland aan de Benzenraderweg, nabij hoeve de Rousch, in aanmerking kunnen komen als airstrip. Of de terreinen geschikt zijn, dient echter een luchtvaartdeskundige te beoordelen, terwijl een advies geven inzake de wenselijkheid van de aanleg van de airstrip een kwestie van beleid is, waarvan de directeur zich wenst te onthouden.

Op de een of andere manier raakt de kwestie in het ongereede. Op 1 december vraagt de commandant van No. 6 [D.A.] Squadron 0/1, de eerste luitenant J. v.d. Meer te 'airstrip The Hague', Voorburg, hoe de zaken ervoor staan. Hij is zelfs genegen, een officier naar Heerlen te sturen die van advies kan dienen. Alle ambtelijke adviezen worden nog eens op een rijtje gezet. Het hoofd van de 1^e afdeling en de secretaris zijn van mening dat men op het aanbod moet ingaan, daar 'de bedoeling van de aanleg van de airstrip en alles wat daarmee verder verband houdt, dezerzijds niet beoordeeld kan worden'. Van Grunsven antwoordt 20 december en nodigt een officier uit voor een bespreking. Nu verneemt men te Heerlen niets meer en het dossier kan 24 februari 1946 worden opgeborgen.

Begin 1949 wordt de draad weer opgenomen. Ir. J. Klijnen te 's-Gravenhage, ontwerper van het gemeentelijk uitbreidingsplan, stuurt van Grunsven een kopie van een in 1948 door de Rijksluchtvaartdienst te Den Haag aan G. Hanssen, Valkenburgerweg 73 te Heerlen, toegezonden voorlopig negatief antwoord op zijn verzoek om aanleg van een luchtvaartterrein voor verkeer met sport- en taxivliegtuigen.

De burgervader klimt 16 februari in de pen en verzoekt de Rijksluchtvaartdienst om toezending van voorschriften en richtlijnen t.b.v. de aanleg van een terrein t.b.v. de motorvliegtuig- en zweefvliegsport. Er was 'hier ter plaatse' een toenemende belangstelling voor de vliegsport te bespeuren. Het terrein zou worden opgenomen in het te herziene uitbreidingsplan van de hand van J. Klijnen.

Met die belangstelling zal het wel zijn meevallen. Krantenknipsels in het dossier geven inzicht in de beweegredenen. Op vliegveld Beek was een vliegschool gesticht en in Valkenburg bestond een plan om een airstrip aan te leggen ...¹

Heksenberg

Het antwoord van de RLD week niet veel af van het antwoord aan Hanssen. De burgerluchtvaart van en naar Zuid-Limburg diende via Beek te geschieden. Mogelijk kon in de toekomst wel een luchtvaartterrein voor de kleine luchtvaart [taxi- en zakenverkeer] gerealiseerd worden, indien hier plaatselijk een duidelijke behoefte aan bestaat. Overigens was al in 1936 'De Heksenberg' aangewezen als terrein voor het doen opstijgen van zweefvliegtuigen, zo merkte de RLD op.

Directeur Van de Ven kan weer aan de slag. Hij komt 4 april met een uitgebreid negatief advies. Twee terreinen ² zouden geschikt zijn, namelijk voor de kleine luchtvaart een terrein in de heide nabij de grens met Nieuwenhagen en voor de burgerluchtvaart [!] een terrein nabij de Beitel.

Aangezien Beek een goed vliegveld had, was er geen noodzaak om te Heerlen een burgerluchtvaartterrein aan te leggen. Bij de Beitel zou 490.000 m² goede en dure landbouwgrond verloren gaan. De aankoop- en aanlegkosten werden geschat op 1,5-2 miljoen gulden. De directeur oordeelt dat het ongewenst, zelfs onverantwoord, is een veld aan te leggen, hoewel het financieel niet onmogelijk is.

Voor de kleine luchtvaart was er geen be-

hoefte aan. En mocht die behoefte er wel komen, dan zou het vervoer geschieden d.m.v. hefschroefvliegtuigen, die in het centrum of in de zakenwijk konden landen en opstijgen. De aanlegkosten van een veld voor de kleine luchtvaart waren erg hoog, een niet te motiveren kapitaalsuitgave, aldus zijn advies aan het college. Blijkbaar blijft het bij een advies. In april en mei wonen de burgemeester en wethouder Ritzen vergaderingen bij inzake de oprichting van een nv Luchthaven Zuid-Limburg. Van een Heerlens vliegveld is nergens sprake meer.³ De ELZC wordt wel gesteund. Zij kunnen een ruimte in de openbare lagere school te Heerlerheide huren voor een bedrag van f10,- per maand.⁴

Hoe het verder is gegaan met de ontwikkeling van vliegveld Beek in Zuid-Limburg?

In februari 1946 werd in hotel du Casque te Maastricht een Limburgse Aeroclub opge-

richt. Van de 70 opgegeven personen waren een 40-tal zweefvliegers en 12 motorvliegers aanwezig.⁵

Op een zaterdagmorgen in juni vertrok in stilte ene Van Spankeren uit Maastricht als eerste Limburger vanuit Zuid-Limburg met een Dakota naar New-York, aldus havenmeester Stibbe.⁶

Voorafgaand aan deze gebeurtenissen hadden de Amerikanen in 1944 provisorisch aldaar start- en landingsbanen aangelegd. Desondanks vermeldt men in 1970 dat er in 1952 pas sprake was van een vliegveld voor civiele doeleinden, aangezien de provincie de exploitatie overnam.⁷ Met betrekking tot het daadwerkelijke oprichten van het veld te Beek is een uitstekend boekwerk verschenen.⁸

Tenslotte, te Amstenrade realiseerden de geallieerden ook een airstrip. Waarschijnlijk niet het veld dat de graaf in gedachten had.⁹

Noten

1. *Limburgs Dagblad* 21 februari 1949 en 24 februari 1949.
2. De bij het rapport behorende kleurenkaart van het uitbreidingplan is helaas niet meer aange troffen.
3. Rijckheyt, secretarie-archief gemeente Heerlen 1919-1969, inv.nrs 3055, 3157, 3315, 4032.
4. Rijckheyt, secretarie-archief gemeente Heerlen 1919-1969, inv.nr 3157.
5. Met een korte onderbreking vloog de ELZC van 1950-1970 te Beek, zie www.elzc.nl. Restanten van het houten hangaartje waren nog in de beginjaren zeventig van de vorige eeuw, toen de club al in Schinveld vloog, aanwezig op het vliegveld Beek, terzijdevan het toenmalige aero-clubgebouw, indertijd door schrijver dezes waargenomen. De oprichting aeroclub: *Limburgs Dagblad* 12 februari 1946; elders Aeroclub Zuid-Limburg werd opgericht in 1958, zie www.maastrichtaachenairport.nl. Volgens overlevering zou J.C.H. Göttgens initiator zijn. Hij zou al na de

oorlog met de vliegerij begonnen zijn. Deze richtte rond 1958 Aero Limburg bv op. In het begin van de jaren zestig richtte hij samen met sportvliegers Aero Club Zuid-Limburg op. In den beginne was deze gehuisvest in een houten gebouw, later in een stenen clubgebouw. Aero Limburg bv werd later Air Service Limburg. [mededeling A.H. Thissen te Valkenburg. Hij was enkele jaren voorzitter van de Aero-club]. Göttgens was in ieder geval de promotor en oprichter van de vliegspor t in Zuid-Limburg, ge- tuige het briefhoofd.

6. *Limburgs dagblad* 3 juni 1946.
7. *Limburgs dagblad* 18 april 1970.
8. M. VLEUGELS, *Maastricht airport 1919-1947-1987*, Maastricht 1987.
9. J. HENDRIKS EN H. KOENEN, *D-day in Zuid-Limburg*, Maastricht 1984, 45; herdruk 1994, 47. Men raadplege ook de publicaties m.b.t. de bevrijding, o.a. in 1984, met name m.b.t. foto's.

Nieuwe vereniging van stamboomonderzoekers

PERSBERICHT

Ons land is een nieuwe vereniging rijker. De Genealogische Computer Vereniging is een vereniging voor mensen die stamboomonderzoek als hobby hebben en de computer, speciale computerprogramma's en het Internet gebruiken om hun stamboomgegevens bij elkaar te krijgen en tot een logisch geheel te vormen.

Volgens de initiatiefnemers evolueert ook deze hobby mee met de ontwikkelingen van de techniek. Zo zijn er vandaag de dag legio computerprogramma's om de verkregen stamboomgegevens logisch en netjes te rangschikken en om sneller onderlinge familiebanden te ontdekken. Daarnaast gaan steeds meer archiefinstellingen er toe over om delen van hun archieven via het Internet beschikbaar te stellen. Neem alleen al het landelijke GenLias-project. Voor iedereen die met deze hobby bezig is van enorm belang, omdat daarmee de gegevens van de Burgerlijke Stand via het Internet op termijn beschikbaar komen. Zolang een archief niet de complete acte via het Internet laat zien, verdient het overigens nog de voorkeur om die acte vervolgens wel bij het archief op te vragen of in te gaan zien. Twee redenen zijn daarbij van belang: bij het overnemen van de gegevens kan wel eens een type- of leesfout zijn opgetreden en ten tweede biedt zo'n acte meer informatie dan alleen maar de persoon waar het om gaat. Als voorbeeld de getuigen bij een huwelijk.

Onder het motto "leden voor leden" werkt de vereniging aan belangenbehartiging, uit-

wisseling van gegevens en ervaringen, voortgaande professionalisering en kwaliteitsverbetering van de door de vereniging zelf, danwel door andere partijen aangeboden en ontwikkelde digitale ontsluiting van archiefmateriaal. Zij wil daarvoor collectieve projecten optuigen en workshops en themabijeenkomsten organiseren.

De nieuwe vereniging wil een substantiële bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van de digitale toegankelijkheid van archieven en gegevens. Leden van de nieuwe vereniging waren vorig jaar betrokken bij een advies aan de archieven hoe hun websites toegankelijker gemaakt kunnen worden voor het publiek. Ook zou zij graag een betere eenheid in tarieven willen zien, want nu hanteren archieven prijzen gebaseerd op hun eigen exploitatierkening. De overheid geeft hier nog geen richtlijnen voor.

Daarnaast gaan de ontwikkelingen in de computertechnologie snel en is het zaak om als stamboomonderzoeker een beetje bij te blijven bij die ontwikkelingen. Zo biedt de vereniging met artikelen en tips op haar website en in haar digitale nieuwsbrief ook informatie over wat er qua techniek allemaal voor ontwikkelingen in computerland gaande zijn of worden verwacht.

Het secretariaat van de vereniging is gevestigd aan de Vronkenlaan 31, 2352 EK Leiderdorp, secretaris@computergenealogie.org

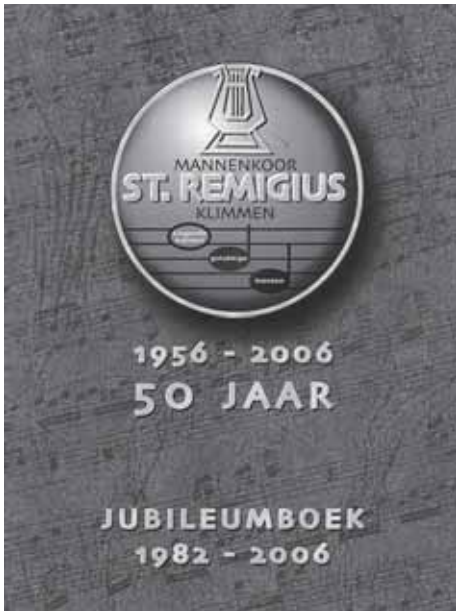
Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden via de website van de vereniging www.computergenealogie.org.

Recensies en signaleringen

DOOR MARTIN VAN DER WIJST EN ROELOF BRAAD

Mannenkoor St.-Remigius

Klimmen, 19-6~2006, 50 jaar, Jubileumboek
1982-2006. Eigen uitgave koor.

Onder het motto 'Zingende mensen gelukkige mensen' gaf het St.-Remigiuskoor te Klimmen een bijzonder jubileumboek uit, Van de 50 jaar van het bestaan worden in dit boek, geordend per jaar, alleen de laatste 25 jaar beschreven. Immers, bij het 25-jarig bestaan waren die eerste 25 jaar al behandeld. Toch zien we op blz. 36 nog iets uit vroeger jaren. Het mannenkoor ontstond in 1956 na een ruzie tussen pastoor en kerkkoorleden en droeg in de eerste paar jaar de naam 'D'r Auwe Zank'. Ook het Groene Kruis en de Toneelvereniging werden betrokken bij het conflict. Daar-

uit ziet men al de onderlinge samenhang van de dorpsgemeenschap, die later ook de grote kracht van het koor werd,

Men leest het boekje met plezier. De bijna 50 foto's maken het tot een herkenbare historie voor de bewoners van Klimmen, Ransdaal, Retersbeek en Weustenrade, waar het huis-aan-huis verspreid werd. Er worden op duidelijke en prettige wijze herinneringen opgehaald aan gebeurtenissen zoals de onthulling van een gedenkplaat 'Gebaortehoes' in Craubeek in 1981, de eerste LP in 1982, een Eerste Prijs in de superieure afdeling A in 1985, de verwevenheid met Carnaval met wéér een lid als prins en met de schutterij met een lid als koning in 1986, passages uit 'D'r Kaptein va Köpenick' in 1992, de eerste CD in 2000, optreden op de Floriade in de Haarlemmermeer in 2002, buitenlandse reizen en nog veel meer. Een lijst van leden is toegevoegd. Een zeer verzorgd mooi document.

Martin van der Wijst

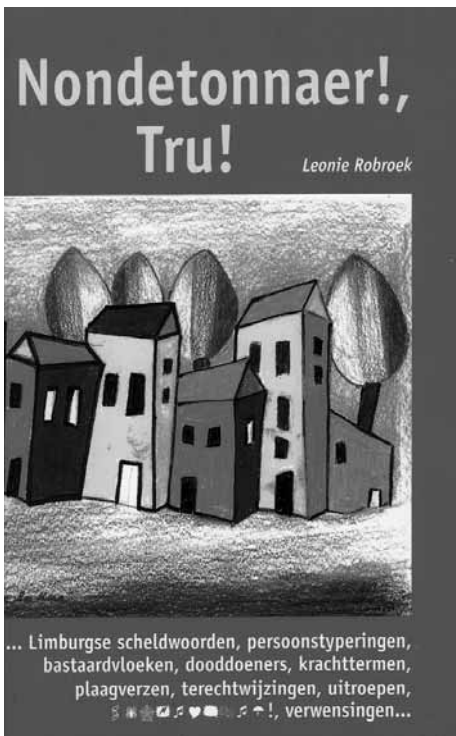
Nondetonnaer!, Tru!

Door Leonie Robroek. 2006, 164 blz.

ISBN-10: 90-76920-09-5.

Stichting D.O.L. Heerlen, www.ichkalplat.nl

Dat het Limburgs een kleurrijke taal is, is mij al langer bekend en ook dat Limburgers soms goed kunnen schelden. Leonie Robroek verzamelde jarenlang allerlei Limburgse scheldwoorden, persoonstyperingen, bastaardvloeken, dooddoeners, krachttermen, plaagverzen, terechtwijzingen, uitroepen, verwensingen etc. en voorzag ze van een Nederlandse vertaling. Het boekje is een aanvulling en uitbreiding op een eerdere publicatie van Stichting Dialect-

en Cultuuronderwijs Limburg [D.O.L.], 'Tru Ruezal en Betje Sjravel; meer dan 5400 Limburgse scheldwoorden en persoonstyperingen'. Alle termen en uitdrukkingen zijn gegroepeerd in hoofdstukjes, afgewisseld met enige verzen van verschillende auteurs. Deze hoofdstukjes zijn: 'Aanvulling scheldwoorden en persoonstyperingen', 'Verwensingen', 'Waarschuwingen', 'plaaggezegdes en -verzen', 'krachttermen', 'afweerverwensingen, terechtwijzingen en dooddoeners', 'persoonsnamen anders' en 'gek-verwensingen'.

Het is een heerlijke naslag om nieuwe ideeën op te doen. Alleen vraagt de groepering in hoofdstukjes om een register op de hoofdwoorden in de diverse lijsten, want als je eens iets in het Limburgs naar je hoofd geslingerd krijgt en je weet niet wat het betekent, moet je wel even bladeren om de betekenis ervan te achterhalen. De literatuurlijst is wat slordig niet alfabetisch of op jaar van uitgave. Maar het boekje mag volgens mij op elke boekenplank met Limburgensis niet ontbreken.

Roelof Braad

De redactie van

Het Land van Herle

wenst alle lezers

prettige feestdagen

en een

voorspoedig nieuwjaar